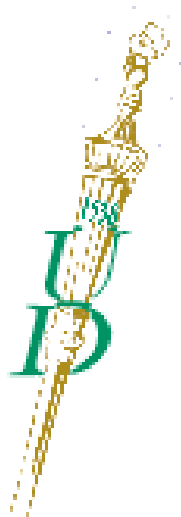

Debreceni Egyetem
Természettudományi és Technológiai Kar
Földtudományi Intézet

**A kabai cukorgyár szerepe és bezárásának hatása a
város gazdasági-társadalmi életére**

OTDK dolgozat

Témavezető
dr. habil Kozma Gábor
tanszékvezető, intézetigazgató,
egyetemi docens

Készítette
Erdős Aurél
Geográfus MSc I. évf.
Geoinformatika szakirány

Debrecen
A pályamunka lezárásának dátuma: 2014. november 28.

Tartalomjegyzék

1. A témaválasztás indoklása és az alkalmazott módszerek	3
2. Kaba fekvése, szerepe a településhálózatban	4
2.1 Kaba fekvése	4
2.2 Kaba szerepe a településhálózatban	5
3. Kaba történelme a rendszerváltásig.....	7
3.1 Kaba fejlődése a kezdetektől a kommunista hatalomátvételig.....	7
3.1.1 Történelmi áttekintés	7
3.1.2 Kaba társadalmi viszonyai (1870-1941)	9
3.2 Kaba szocializmus kori fejlődése	12
3.2.1 A korszak rövid áttekintése	12
3.2.2 A cukorgyár létrehozása és szocializmus kori fejlődése	13
3.2.3 Kaba társadalmi és infrastrukturális viszonyai (1949-1990).....	16
3.2.4 Kaba gazdasági viszonyai (1949-1990)	21
4. Kaba rendszerváltás utáni története.....	24
4.1 A korszak rövid áttekintése	24
4.2 A cukorgyár privatizációja és rendszerváltás utáni fejlődése	25
4.3 A cukorgyár bezárásának okai	28
4.4 A helyzet megoldását célzó törekvések	29
4.4.1 Kabai Diverzifikációs Program	29
4.4.2 Bioetanol gyár	29
4.4.3 Kabapark Ipari Park	30
4.4.4 Kabai Zöldipari Klaszter	30
4.5 A cukorgyár bezárásának következményei.....	31
4.5.1 Kaba gazdasági viszonyai (1990-2014)	31
4.5.2 Kaba társadalmi és infrastrukturális viszonyai (1990-2014).....	38
4.5.3 Kaba önkormányzatának gazdálkodása (2000-2014)	46
5. Összefoglalás.....	49
Felhasznált irodalom	50
1. Függelék	52
Mellékletek jegyzéke.....	53

1. A témaválasztás indoklása és az alkalmazott módszerek

Gyermekkorom óta érdeklődöm a földrajz iránt, melynek szeretetét földrajz tanárnő nagymamám ültette belém. A földrajzon belül az embercentrikusabb társadalomföldrajz érdekel igazán. A szakomon belül azért választottam a térségfejlesztési szakirányt, mert ez egyesíti a földrajz iránti szeretetemet és a hazámért, a magyar emberekért való tenni akarásomat. Úgy vélem a témaválasztásom e tekintetben nagyszerű, mert segítséget adhat a szakemberré válásban. Emellett az is motivál, hogy érdeklődöm Kaba településfejlődésének múltja és jelene iránt.

Témaválasztásom másik fontos oka személyes érintettségem: mind kabai lakosként, mind pedig szüleim révén. Kabai lakosként érzékelem a cukorgyár bezárásának a városra gyakorolt kedvezőtlen hatásait, míg a szüleim révén megtapasztalhattam, hogy milyen nehéz a korábban ott dolgozóknak újra elhelyezkedni.

A témám természetesen aktuális, hiszen a gyárunk bezárása a közelmúltban ment végbe, és Kaba gazdasági talpra állítása mindmáig nem történt meg, ipari parkunk jövőbeli hasznosítása szintén kérdéses.

Végül, de nem utolsó sorban azért is választottam ezt a témát, mert helyi lakosként felelősséget érzek Kaba boldogulásáért.

Szaktervezésem elkészítését szekunder kutatással kezdtem. A témához fellelhető szakirodalmat feldolgozva megismertem a folyamatok háttérében álló összefüggéseket. A megbízható internetes források, valamint a kabai városi könyvtár helytörténeti dokumentumai is segítettek komplex képet alkotni a témáról.

Ahol csak rendelkezésre álltak, nagy gondot fordítottam a statisztikai adatok elemzésére és kritikai értékelésére. A területi folyamatokat térképekkel szemléltettem.

Munkámat primer kutatással folytattam. Bejártam a város legfontosabb üzemeit és az ipari parkot, hogy jobban megismerjem működésüket és a város gazdaságában játszott szerepüket. Végül interjút készítettem a polgármesterasszonnyal, aki elmondta, hogyan látja ő a város utolsó tíz évét (részletesen kitérve a cukorgyár bezárásának a településre gyakorolt következményeire).

2. Kaba fekvése, szerepe a településhálózatban

2.1 Kaba fekvése

Kaba város (területe 95,03 négyzetkilométer) Hajdú-Bihar megyében, a Dél-Hajdúság peremén fekszik (1. ábra).

Ez a kistáj 88 - 110 m tengerszint feletti magasságú, löszös iszappal fedett hordalékkúp síkság, felszíne függőlegesen gyengén tagolt. A Dél-Hajdúság déli részén (így Kaba környékén is) elég sűrűn találhatóak a feltöltődés különböző stádiumában lévő egykori folyómeder-részek. A vízrajzot tekintve kiemelendő a Kaba-Tetétlen víztározó, melynek területe több mint 1100 hektár.

1. ábra Kaba elhelyezkedése Hajdú-Bihar megyében

Forrás: Kabai Diverzifikációs Program

A terület éghajlata mérsékelt meleg és száraz, ez az ország egyik legszárazabb kistája. Az évi csapadékösszeg 570 mm körüli, a nyári félévé 310-320 mm. A hőmérséklet évi és vegetációs időszakos átlaga kb. 10,0 °C, ill. 17 °C. Évente kb. 2000 órányi napsütés várható. A

száraz, de nem túl meleg éghajlat a kevésbé vízigényes növénykultúráknak kedvez.

A város határának talajadottságai nagyon jók: főként kedvező termékenyséű réti csernozjom található itt.

A településnek elég jelentékeny vízhozamú artézi kútja van, melyből 44 °C meleg, nátrium-kloridos gyógyvíz tör a felszínre. Említést érdemel még a Kaba körzetében talált földgáz is.

Közlekedésföldrajzi helyzete is igen jó: a város a 4. számú közlekedési főútvonal, valamint a Budapest-Záhony vasútvonal mellett található, Budapesttől kb. 185 km-re K-i, Debrecentől pedig kb. 32 km-re Ny-DNy-i irányban. A vasúti személyforgalom ma is sűrű, így a közlekedési kapcsolatok Püspökladány, Hajdúszoboszló és Debrecen felé igen jók.

A település közvetlenül határos Hajdúszoboszló, Püspökladány és Nádudvar városokkal, valamint Tetétlen, Báránd és Hajdúszovát községekkel (Kecskés - Kovács - Tóth - Baranyi - Kiss, 1998).

Közigazgatásilag 2013. január 1-től a Püspökladányi Járáshoz tartozik. Területfejlesztési szempontból a Püspökladányi Kistérségbe soroljuk¹ (2. ábra).

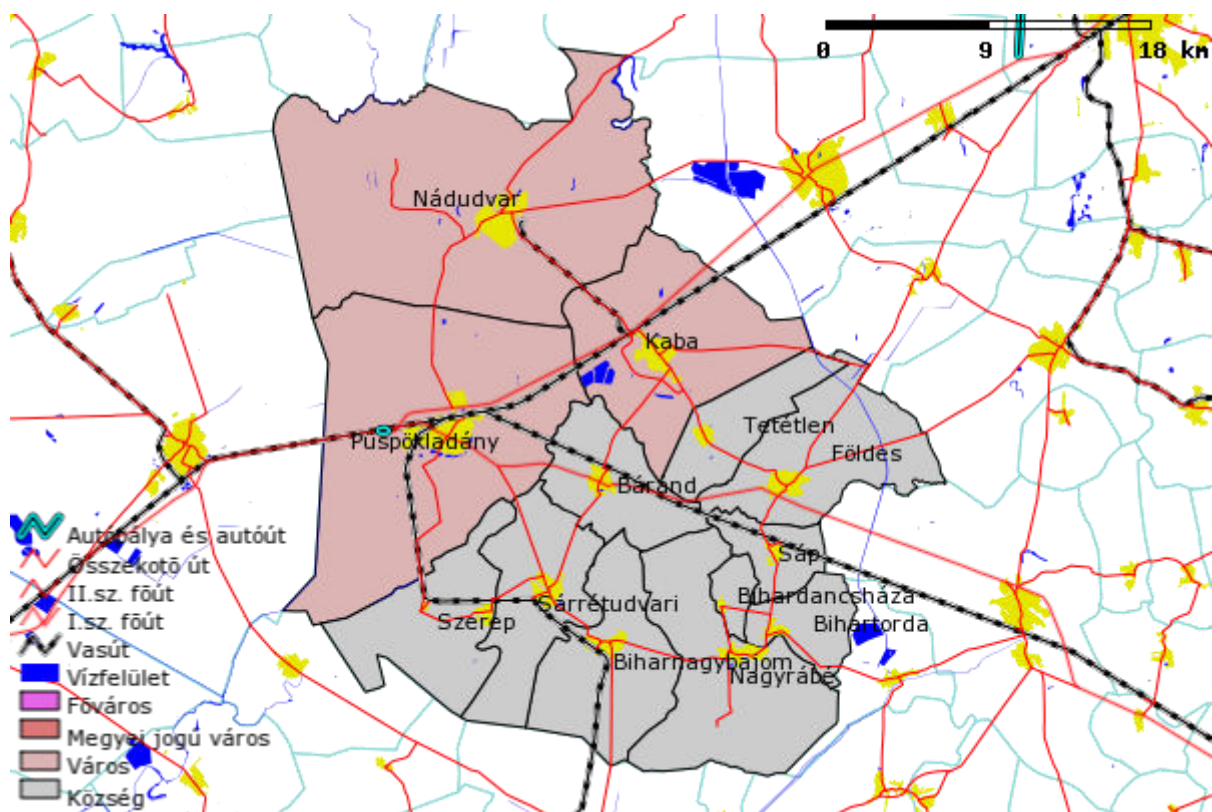
2.2 Kaba szerepe a településhálózatban

Kaba 2003. július elseje óta városi rangú település, és bár azóta némileg veszített funkcióiból, máig több tekintetben központi szerepkörű.

- Foglalkoztatás tekintetében: Több településről ingáznak munkavállalók Kabára (az Evonik Agroferm Zrt. pl. földesieket, tetétlenieket, bárándiakat foglalkoztat).
- Kereskedelmi vonatkozásban: Az Agrifirm Mo. Zrt. a környéken termelt mezőgazdasági áruk meghatározó forgalmazója; valamint cukrászüzemünk is jelentős súllyal van jelen a térségi kereskedelmi kapcsolatokban.
- Közlekedési vonatkozásban: A 4-es főút és a vasúti fővonal miatt a város kisebb közlekedési központ. Kaba biztosítja az autóbusz közlekedés feltételeit két kisebb településnek, Földesnek és Tetétlennek.

¹ A Püspökladányi Kistérség 13 településből áll. A három városi rangú település (Kaba, Nádudvar és Püspökladány) a kistérség északi részén, egy tömbben található. Ezekről délre találjuk a községeket (Báránd, Bihardancsháza, Biharnagybajom, Bihartorda, Sáp, Szerp és Tetétlen) és a nagyközségeket (Földes, Nagyrábé és Sárrétudvari).

- Infrastrukturális vonatkozásban: A város szerepe ezen a területen a legszéleskörűbb. A környező kisebb településeknek pénzügyi szolgáltatást és ügyvédi irodát biztosít, ivóvíz szolgáltatásukat, közbiztonságuk fenntartását, közművelődési, állatorvosi feladataik ellátását, háziorvosi ügyeletük szervezését segíti Kaba.
- Turizmus vonatkozásában: A város több mint 600 férőhelyes termálfürdőjét a környező települések lakói, valamint külföldiek is szívesen felkeresik, de igaz ez a város határában található, igényesen felszerelt Silver Major szabadidőközpontra is. A horgászto és a vadásztársaság további térségi szerepvállalás esélyét körvonalazza (Pályázat Kaba Nagyközség Várossá Nyilvánítására, 1996).

2. ábra Kaba elhelyezkedése a Püspökladányi Kistérségben

Forrás: Internet1

3. Kaba történelme a rendszerváltásig

3.1 Kaba fejlődése a kezdetektől a kommunista hatalomátvételig

3.1.1 Történelmi áttekintés

A település határában feltárt avar temető tanúsága szerint Kaba már a 7-8. században is lakott település volt. Városunk jelentőségét az is mutatja, hogy 1220-ban templomos hely, tehát az ekkor már differenciálódó településhálózatban *központi funkcióra* tett szert. Ekkor érte az első tragédia: 1242-ben a tatárok felégették a falut.

A török hódítás következtében hódoltsági területté vált, ez azonban nem akasztotta meg fejlődését: 1572-ben már oppidumként említik. A század végén kitört tizenöt éves háborúban azonban a törökök elpusztították Kabát. A települést Bocskai István által 1605-ben idetelepített *hajdúk* élesztették föl. Nekik köszönhetően Kaba újból gazdag várossá lett, azonban az évszázad végéig a várost további két alkalommal dúlta fel a török.

A török uralom megszűnésével Kabát Esterházy Pál nádornak adományozta az udvar, így az 1702-től 1865-ig a Derecskei Dominium részévé vált. Ekkor Kaba már ismét mezőváros (Gonda, 1981).

A 19. század minden addiginál több és gyorsabb változást hozott az ekkor még mindig kevesebb, mint 4000 főt számláló település életében (Bagyinszky, 2004). Az egyik ilyen változást az *ármentesítés* okozta, mely alapvetően és véglegesen átformálta a Sárrét arculatát, és ezzel együtt megváltoztatta az itt lakók évszázadokon át fennálló sajátos életstílusát (Dunka-Fejér – Papp, 2003). A mocsarak lecsapolása nem csak Kaba mezőgazdasági feltételeit javította jelentősen, de a közlekedésföldrajzi helyzetét is, ekkor alakult ugyanis ki a Püspökladány – Nádudvar – Hajdúszoboszló útvonal helyett a Kabát érintő rövidebb változat, ami 1857-re a vasúti fővonal részévé vált (Gonda, 1981). Ennek köszönhetően Kaba végre bekapcsolódott az ország vérkeringésébe! Az 1857-es év másik fontos eseménye, hogy ekkor hullott le Kaba határába a később csak Kabait néven ismert, világhírű meteorit, amelyet jelenleg a Debreceni Református Kollégium Múzeumában őriznek (Nagy, 2008).

A Derecskei Uradalom megszűnésével és az ország politikai helyzetének rendeződésével felgyorsult a gazdasági élet fejlődése. A Kabán áthaladó országos jelentőségű kavicsos utat 1890-ben kövesúttá építették. Másfél évtizeddel később, 1904-ben megnyílt a Kaba –

Nádudvar közti szárnyvasút (Balázs, 2001). Kis kapacitással ugyan, de megjelent az ipar. A kereskedelmi élet megélénkülését pedig az jelzi, hogy a századforduló tájára már száztíz iparos tevékenykedett a városban. (Pályázat Kaba Nagyközség Várossá Nyilvánítására, 1996). A kabai vásárt nem csak a helyiek, de a környező települések lakossága is szívesen látogatta annak könnyű megközelíthetősége, valamint nagy vonzáskörzete miatt (Bellon et al., 1975).

A gazdaság fellendülése mellett óriási javulást tapasztalunk a szolgáltatások tekintetében is. Az első világháború előestéjén már állandó orvosi szolgálat, állategészségügyi ellátás és közforgalmú gyógyszertár, valamint kisdudóvó, úri kaszinó, posta, távírda és telefonszolgálat is van a településen (Bakó, 1999). Közigazgatásilag is kedvezőbbé vált a helyzet, ugyanis 1876-ban a település természetes térkapcsolatainak megfelelően Szabolcsból az új, ellentmondásosan és nehezen megszervezett Hajdú vármegyébe került át (Nyakas, 1983). Kaba 1871-ben mezővárosi rangot kapott, amit 1886-ig viselt, majd ezt követően a második világháborúig községi jogállású település volt.

A békés fejlődés időszakának az első világháború borzalmai vetettek véget. Ennek 294 katonai és polgári áldozata volt Kabán, valamint az épített környezetet is károk érték, mert az 1919-ben itt átvonuló román hadsereg három napig rabolt és pusztított.

A két világháború közti időszakot nálunk is az újjáépítés és a gyarapodás jellemezte. Megmaradt a település mezőgazdasági jellege, de négy kisebb ipari üzem is működött: a gépgyár, a szeszfőzde és a két hengermalom. Az 1929-ben megnyitott Közfürdő a szolgáltatások szerepének növelésével tovább diverzifikálta a gazdaságot.

A közlekedési feltételek is javultak a korszakban. Az útépitések eredményeként a környező települések immáron Kabán keresztül csatlakoztak az országos főútvonalhoz, ezzel központi helyzetet adva neki.

Alighogy ismét megindult a település gyarapodása, kitört a második világháború, és az előzőnél is nagyobb károkat okozott a községben. 1944. október 8-18 között zajlott ugyanis a második világháború legnagyobb magyarországi harcokosi ütközetének, a debreceni páncélos csatának a Kabát érintő része. A harcok során alig maradt olyan ház, amelyiket ne ért volna találat. A háború az épített környezetben keletkezett károkon kívül 232 polgári és katona áldozatot követelt Kabán (Gonda, 1981).

3.1.2 Kaba társadalmi viszonyai (1870-1941)

Városom történelmének, társadalmi és gazdasági életének általános bemutatása után az 1870 és 1941 közötti népszámlálások adatainak rövid elemzésével szeretném ismertetni Kaba múltbéli fejlődését. A bőségesen rendelkezésre álló adatok közül terjedelmi okokból csak kettővel foglalkozom: a jelenlévő összes népesség számának alakulásával, valamint a korösszetétellel.

A tárgyalt időszakban Magyarország gazdasági fejlődésének még abban a szakaszában volt, amit ipari társadalomnak neveznek, ahol a növekedés fő hajtóereje az ipari termelés. Ennek egyik erőforrása a népesség koncentrációja. A korszakban az ipar a nagy népességet tömörítő centrumok felé törekedett, tehát az ipari és a népességi potenciál koncentrálódása egymást erősítő folyamat volt. Ez a centrumokban kumulálódó folyamat elkerülhetetlenül a perifériák rovására történt (Süli-Zakar – Béres, 1993).

Ezek után nem meglepő, hogy egy térség fejlődését befolyásoló tényezők között a népesedés kitüntetett jelentőséggel bír. A népesség száma és korösszetétele fontos mutatója egy adott térség állapotának. Ezekre három tényező: az élveszületés, a halálozás, valamint a vándorlás hat.

1. táblázat Jelenlévő összes népesség Kabán, valamint ennek változása az előző évtizedhez képest (1870 – 1941), fő illetve %

Év	Jelenlévő összes népesség (fő)	Változás az előző évtizedhez képest (%)
1870	5745	-
1880	6073	5,7
1890	6364	4,8
1900	6483	1,9
1910	6806	5,0
1920	6815	0,1
1930	7076	3,8
1941	7103	0,4

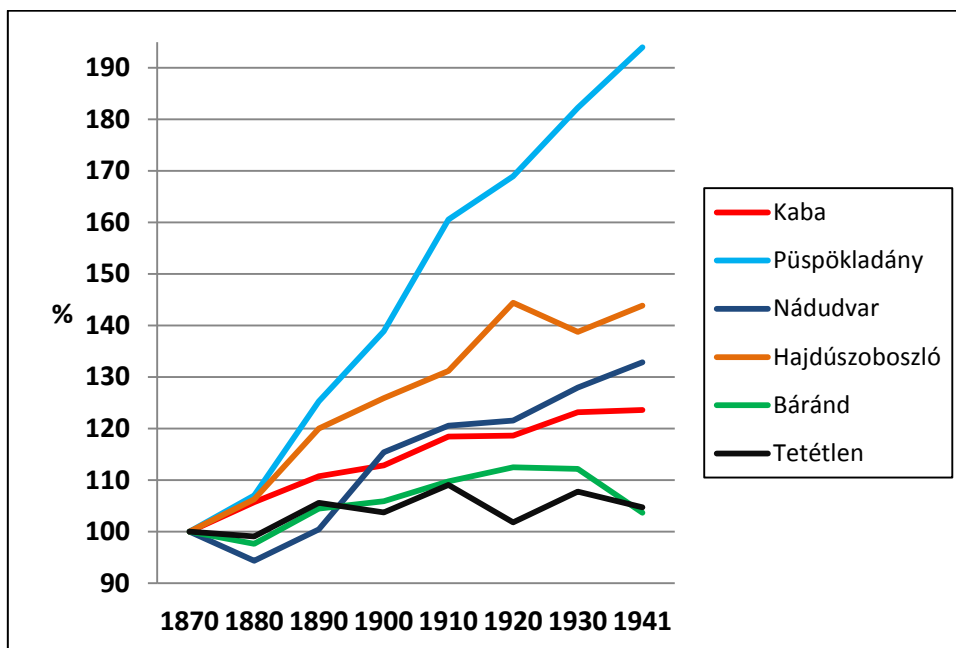
Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Amint azt az 1. táblázat mutatja, az első hivatalos népszámlálástól eltelt 71 év alatt Kaba népessége a 6000 fő alatti kezdőértékről 7100 fő fölé emelkedett. Ez több mint 1300 fős (23,6%-os) növekedés. A növekedés a hét évtized alatt folyamatos volt, de üteme évtizedről évtizedre változott. Az első népszámlálástól számított első négy évtized a település történetében jelentősnek számító népességnövekedést hozott, az első világháború okozta

népességveszteség hatására viszont gyakorlatilag stagnálás következett be. Ezután ugyan ismét növekedésnek indult a népesség, de ennek mértéke már nem közelítette meg a világháború előttit.

A továbbiakban a Kabán 1870 és 1941 között tapasztalt népességnövekedést a település szűken vett környezetének (a kiválasztott 5 település mindegyike határos Kabával) kontextusában is megvizsgáltam (3. ábra). Úgy látszik, a környező települések népességnövekedésének mértéke jelentős részben a kiindulási (1870-es) településmérettől függött. Ily módon a legkisebb települések (Báránd és Tetétlen) 71 év alatt bekövetkezett népességnövekedése (kb. 4%) messze elmaradt a kabaitól (23,6%), míg a Kabánál már a kiindulási évben is népesebb Nádudvaré (33%) kissé meghaladta azt. A legnépesebb Hajdúszoboszló és Püspökladány jóval nagyobb mértékben gyarapodott, mint a többi település. Az utóbbi város nagyrészt vasúti csomóponttá válásának köszönhetően kiemelkedő értékét (194%) (a további pontos adatokat az I. mellékletben közlöm).

Látható tehát, hogy **Kaba népessége a környező településekhez képest csak közepes mértékben növekedett.**

3. ábra Jelenlévő összes népesség Kabán és a szomszédos településeken az 1870. évi érték százalékában (1870 - 1941), %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Amennyiben azonban összehasonlítjuk a megyei és az országos értékkel, megmutatkozik

Kaba népességnövekedésének szerény volta. Hajdú-Bihar megye² területén ugyanis 76%-kal, a trianoni országterületen pedig mintegy 86%-kal nőtt a népesség a tárgyalt időszakban. Ez a tény rámutat, hogy a korszakban országos szinten bekövetkező népességrobbanás hatása Kabán az országosnál és a megyeinél is gyengébb volt – nyilvánvalóan a település magas vándorlási vesztesége miatt.

Amint arról már szó volt, egy település állapotának a népességszám mellett a korösszetétel is fontos mutatója. Kedvező korösszetételről akkor beszélünk, amikor az aktív korúak aránya elég magas ahhoz, hogy a nem aktív korú népesség ellátásához szükséges javakat elő tudják állítani. Ebből kifolyólag, ha a nem aktív korú lakosság aránya jelentősen megnő, azaz romlik a népesség korösszetétele, az általában csökkenti a település gazdasági fejlődésének lehetőségét (Süli-Zakar – Béres, 1993).

2. táblázat Kaba öregedési indexe, valamint korösszetétele viszonyszámokban (1900 – 1941), %

		1900	1910	1920	1930	1941
Életkor (%)	0-14	32,1	35,2	30,6	27,8	29,2
	15-39	36,2	33,6	36,6	39,1	35,3
	40-59	21,7	20,0	21,2	21,6	21,1
	60-X	10,1	11,2	11,6	11,5	14,4
	összesen	100	100	100	100	100
öregedési index		31,5	31,7	37,9	41,4	49,3

Forrás: a KSH adatai alapján saját számítás

Kaba korösszetételének 1900 és 1941 közötti vizsgálata kapcsán megállapítható, hogy a gyermekkorúak (0-14 évesek) aránya a korszakban (és valószínűleg a település történelmében) a maximumot 1910-ben érte el 35,2%-al, ettől kezdve jobbra csökkenés tapasztalható (2. táblázat). Ebből kifolyólag az aktív korúak aránya ennek a generációnak a felnövésével a korszak vége felé (1930-ra) tetőzött. Az idősek (60-X évesek) aránya szinte mintaszerű emelkedést mutatott a négy évtized alatt, és 1941-re több mint 50%-al több idős ember élt a településen, mint 1900-ban (lásd II. melléklet).

A népesség korösszetétele változását és az előrejedés folyamatát jelző legfontosabb mutató, az öregedési index szintén a vizsgálatom tárgyát képezte. Ez azt mutatja meg, hogy 100 gyermekkorúra hány időskorú jut (Süli-Zakar – Béres, 1993). Kaba öregedési indexe az egész

² Hajdú-Bihar megye területe, városai, községei stb. alatt minden esetben a mai Hajdú-Bihar megye területét, városait, községeit értem.

korszakban alacsony volt, de igaz ez a mai Hajdú-Bihar megyére és a trianoni ország területre is. Szintén az országos folyamatok leképeződését figyelhetjük meg az index változó ütemű, de folyamatos emelkedésében. Az országos értékkel való összehasonlításból kiderül, hogy **Kaba lakosságának előregedése mindvégig előrehaladottabb volt, mint az ország egészéé**, hiszen míg az ország öregedési indexe a kezdeti 21-es értékről 41-re nőtt a tárgyalt korszakban, addig Kabáé 31-es bázisértékről 49-re. Úgy vélem, ennek oka a munkaalkalmak hiánya volt, minek hatására a fiatalabb lakosság egy része elvándorolt.

3.2 Kaba szocializmus kori fejlődése

3.2.1 A korszak rövid áttekintése

Mielőtt ismertetném, hogyan alakultak a korszakban városom főbb társadalmi-gazdasági mutatói, érdemes röviden összefoglalni, milyen fontosabb események alakították a település korszakbeli életét, hiszen az adatok minden esetben csak a háttérükben álló folyamatok ismeretében értelmezhetők. A Kabán tapasztalható jelenségek jobb megértéséhez azonban fontos megemlíteni, hogy **a korszak városokat és ipart preferáló politikája komoly gazdasági károkat okozott** az ország községeinek nagy részén (így Kabán is), ami **drasztikus elvándorlásban** majd csökkenő természetes szaporodásban (vagy akár fogyásra váltásban) realizálódott, tehát a demográfiai helyzetet is meglehetősen lerontotta.

Az '50-es-'60-as években a mezőgazdaság új alapokra helyezése jelentős változást hozott az erősen mezőgazdasági profilú Kaba életében. 1952-re már négy termelőszövetkezet alakult Kabán, azonban csak 1960-ban rendezték viszonyukat: ekkor alakult ki 2-2 szövetkezet összeolvadásából a Vörös Csillag illetve a Lenin termelőszövetkezet, amelyek a '60-as években párhuzamosan működtek. Egy évvel később, 1961-ben fejeződött be termelőszövetkezetesítés Kabán, ettől kezdve a nagyüzemi területek már lehetővé tették a rentábilis gazdálkodást. Ekkor már mindössze 52 hektár volt az egyéni gazdálkodók birtokában. Jelentős fejlődés következett be az akkor még községi jogállású Kaba kommunális ellátásában: megépült a járás első ravatalozója, valamint több kilométernyi új út és járda, előrehaladt a villamosítás és az ivóvizet adó kutak fúrása, az oktatást két új iskola, a gyermekétkeztetést napközi otthonos ebédlő segítette. Nagy eredmény volt a tisztasági és strandfürdő teljes felújítása, újjáépítése is.

A szocializmus második fele politikailag és gazdaságilag is konszolidálódást hozott, ez Kaba

fejlődésén is érezhető. Olyannyira, hogy **a '70-es évek a település történelmének az egyik - ha nem a - legvirágzóbb időszakát hozták el.** 1970-ben Vörös Csillag néven egyesült a két szövetkezet, és ezzel létrejött a megye egyik legnagyobb területű, több mint 10 000 kat. holdas termelőszövetkezete. A szövetkezet még ebben az évben péküzemet létesített, a következő évben pedig az ISV keretében modern, gépesített iparszerű sertéstelep épült korszerű vágóhíddal. Nem csoda tehát, hogy tagjainak száma rohamosan nőtt, és 1972-ben már a 2300-at is meghaladta. 1974-ben a sertéstelep takarmánykeverő üzemmel egészült ki, így fenntartása gazdaságossá vált, és a vágóállatok száma nagymérvű növekedésnek indult. 1976-ban a híres nádudvari Vörös Csillag termelőszövetkezet világszínvonalú pulykatelepet létesített Kabán (Romsics, 2012). A mennyiségi fejlődés mellett a gépesítés, a vegyszerezés és a műtrágyázás bevezetésének hatására az évtized felétől minőségi fejlődés is jellemezte a kabai termelőszövetkezetet. A felszabadult munkaerőt a szövetkezet mellékküzemágakba (például a kertészetbe) helyezte. Új boltok létesítésével a szövetkezetnek több termék (például a sertéshús vagy a zöldségfélék) esetén sikerült a termőföldtől az asztalig tartó vertikumot létrehozni, ami még gazdaságosabbá tette a termelést. Ez az évtized volt a lakosságnak kiegészítő jövedelmet biztosító „háztájizás” (főleg a disznó és a baromfitartás) aranykora is.

Az imént ismertetett gazdasági fejlődést betetőzte, hogy **1974-79 között Kabán épült fel hazánk legnagyobb és legmodernebb cukorgyára.**

A '70-es években a gazdasági fellendülés mellett az infrastrukturális fejlesztések is folytatódtak, csak a legfontosabbakat kiemelve: ekkor épült a máig használatos, legnagyobb iskolaépület és a művelődési ház, valamint kiépítésre került a vezetékes vízhálózat alapja is.

A korszakot lezáró '80-as évek jóval eseménytelenebbek voltak, azt azonban ki kell emelni, hogy 1988-ban létesült az Agroferm Rt. takarmánygyártó üzeme, valamint, hogy a kedvező állami támogatás és a megélhetési lehetőségek hatására sok új ház épült a településen. Ebben az évtizedben kezdődött el a hálózati gáz- és csatornahálózat kiépítése is.

3.2.2 A cukorgyár létrehozása és szocializmus kori fejlődése

Az egybefüggő hajdúsági cukorrépatermő nagytájon már régóta tervezték egy új cukorgyár létrehozását. Ehhez a végső lökést az 1974-es világpiaci cukorárrobbanás adta meg. Az ország cukorfogyasztása ebben az időszakban emelkedő tendenciát mutatott, ez tartósan magas cukorárakkal számolva komoly devizakiadást okozhatott volna az országnak. Az új gyárat a magyar állam önerőből nem tudta volna felépíteni, de a Lengyel Népköztársaság külkereskedelmi fizetési mérlegének rendezéseként elvállalta a feladatot, mi több a gyár

berendezéseit is Lengyelországból szállították ide.

A cukorgyár helyét a megye déli felében, a legegységesebb cukorrépa-termelő körzet közepén jelölték meg. Számításba véve az akkor még nagyközségi jogállású Kaba nagyszerű közlekedésföldrajzi adottságait, a térség humán erőforrásait, valamint, hogy a szerencsi cukorgyár rekonstrukciója után a vasúti fővonalról északra eső területek termelését már az a gyár dolgozta fel, a végső választás Kabára esett.

A teljes beruházás mintegy 7,1 milliárd forintból valósult meg, ezzel az ötéves terv egyik legnagyobbja volt. Eredményeként létrejött a Hajdúsági Cukorgyár (4. ábra), mely egymaga képes lett volna biztosítani az ország cukortermelésének 15%-át. A gyár állandó létszáma a szocializmusban 830 fő fölött alakult, a rendszerváltás után azonban ez jelentősen csökkent. (Borbély – Monory – Tömördi, 2013)

4. ábra A kabai cukorgyár

Forrás: saját készítés

A cukorgyár szerepe Kaba életében kezdettől fogva jelentős és sokrétű volt (3. táblázat). Követendő, ahogyan a **gyár vezetősége együttműködött a tanáccsal** (később az önkormányzattal) **és a gazdasági szereplőkkel**. Jó példa erre a szennyvíztisztító telep,

melynek három oxidációs tavát a cukorgyár építtette, majd később ingyen átadta a tanácsnak, lehetővé téve ezzel a csatornahálózat kiépítését. Szintén megemlíthető, hogy a cukorgyártás közben számos melléktermék is keletkezett, amelyek sokszor komoly értékkel bírtak. Ilyen a répaszelet, amely kitűnő takarmány kiegészítő, a mész égetésekor keletkező murnya, amelyet útalapként használtak, vagy a mészszipa és a cukorrépáról lemosott föld, amit a cukorgyár a saját költségén a rossz talajadottságú földekre szállítatott. Az egyik legfontosabb melléktermék a melasz volt, amely életre hívta a máig működő, takarmánygyártással foglalkozó lizinüzemet (mai nevén Evonik Agroferm Zrt-t).

3. táblázat A cukorgyár szerepe Kaba életében

Gazdasági hatások	Infrastrukturális hatások	Kulturális hatások
munkalehetőség az építésekor	szennyvíztisztító telep kiépítése	egyesületek támogatása
több száz foglalkoztatott	új szilárd utak, bicikliút építése	önkéntes tűzoltóság létrehozása
magas bérszínvonal nyújtása	földutak jelentős feljavítása	kulturális programok
helyi cukorrépa felvásárlása	lakótelep és óvoda létesítése	Térségi Napok a dolgozóknak
lizinüzem létrehozása	belvízveszély csökkentése	
állattartók támogatása		
talajjavítás elősegítése		

Forrás: Tarsoly E. (2001) alapján saját szerkesztés

Ahhoz, hogy a gyár jelentőségét jobban megértsük, fontos röviden kitérni arra, hogyan működött a szocializmus évei alatt, és milyen eredményeket ért el.

Az újonnan létrejött vállalat első öt éve különösen nehéz volt, melynek két fő oka van. Az egyik az, hogy az állam alig adott pénzt karbantartásra és fejlesztésre, pedig a berendezések hibáin túl a gyár feszített tempójú építése miatti tervezési hibák is nehezítették a működést. A másik pedig, hogy már az első évtől nagy súlyként nehezedett rá a megszűnt Cukoripari Vállalatok Trösztjétől „örökölt” államadósság terhe is, melyet csak az állami támogatásnak köszönhetően élt túl. Gondot okozott a cukor mindvégig alacsony világpiaci ára és a stagnáló belföldi kereslet is.

1985 volt az áttörés éve: ekkor szűnt meg az államadósság, és teremtdött meg az önfinanszírozás, valamint a korábbinál lényegesen nagyobb fejlesztések lehetősége, ami a

gyár eredményeiben is megmutatkozott. Stabil első helyet szerzett a magyar cukoriparban az energiafelhasználás terén, bővítette kapacitását, és az egy főre jutó cukortermelési mutatója valamint a bruttó termelési értéke is az iparági átlag felett volt. Az állandó létszám a rendszerváltásig töretlenül nőtt, ekkor már a 917 főt is elérte. Az időszakosan dolgozókat is figyelembe vevő statisztikai átlaglétszám ugyanakkor még magasabb: 962 fő volt. A gyár szép eredményeinek és bővülésének tükrében egyértelmű volt, hogy **Kaba az élről kezdheti majd a nagy reményekkel kecsegtető privatizációt** (Tarsoly, 2001).

3.2.3 Kaba társadalmi és infrastrukturális viszonyai (1949-1990)

A 4. táblázat tanúsága szerint Kaba lakosságszáma a második világháború pusztítása ellenére is 1949-ben érte el a maximumát (nem csak a korszakban, de egész történelme során is). A szocializmus városokat preferáló politikája főként a korszak első két évtizedében okozott demográfiai károkat az akkor még községi jogállású településen. Ezen a kisebb időszakon belül az '50-es évek kedvezőbb adata jórészt a Ratkó-korszaknak köszönhető, a '60-as évekre pedig országos szinten is jelentősen csökkent a termékenység. A '70-es évektől a soha nem látott gazdasági fellendülés lényegében megállította a település további népességvesztését.

4. táblázat Jelenlévő összes népesség Kabán, valamint a jelenlévő összes népesség az 1949.évi érték %-ában (1941 – 1990), fő illetve %

Év	Jelenlévő összes népesség ³ (fő)	Jel. össz. nép. az 1949. évi %-ában ³ (%)
1941	7 103	99,6
1949	7 130	100,0
1960	6 962	97,6
1970	6 414	90,0
1980	6 499	91,2
1990	6 404	89,8

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

A tárgyalt korszakban (1949 és 1990 között) Kaba lakosságszáma körülbelül 10%-kal csökkent, míg Hajdú-Bihar megye városaié 30%-kal nőtt, községeié, nagyközségeié 30%-kal csökkent. Jól látható tehát, hogy e mutató tekintetében Kaba a községekhez állt közelebb, de azoknál némileg kedvezőbb volt a helyzete. A Püspökladányi kistérség⁴ lakosságszáma

³ A jelenlévő összes népesség adatát 1970-től kezdve a lakónépesség adatával helyettesítettem, mivel a KSH szerint ez a szám tükrözi a legpontosabban, hogy ténylegesen mekkora egy település lakosságszáma. (Internet2)

⁴ Püspökladányi kistérség alatt minden esetben a mai, 13 településes Püspökladányi kistérséget értem.

körülbelül 20%-kal csökkent, míg Magyarországé 13%-kal nőtt a korszakban.

Amint arról korábban már szó volt, a népesség számára és korösszetételére két tényező, az élveszületések és a halálozások számának különbsége, azaz a tényleges szaporodás illetve fogyás, valamint a vándorlás hat. Az utóbbi jóval gyorsabb változásokat eredményez. A vándorlási különbözet (a beköltözések és az elköltözések különbsége) jelzi egy település életképességét. A népesség munkaalkalmak és/vagy jobb életkörülmények reményében vesz részt a vándorlásban (Süli-Zakar – Béres, 1993).

Az 5. táblázatban Kaba és Hajdú-Bihar megye népesedését meghatározó tényezőket állítottam párhuzamba az 1949 és 1989 közötti időszakban, ugyanis Kabán erősen érezhető a megyei folyamatok hatása. Mind Kabát, mind a megyét a korszak egészében természetes szaporodás jellemzi, melynek értéke mindkét esetben a '60-as években csökkent le drasztikusan. Figyelemre méltó, hogy az utolsó évtizedben a kabai érték már kedvezőbb a megyeinél! A vándorlási különbözet is nagyfokú hasonlóságot mutat. Meglepő, hogy Kaba értéke a cukorgyár felépülte után is kedvezőtlenebb maradt a megyeinél.

5. táblázat A népesség főbb mutatói Kabán és Hajdú-Bihar megyében (1949 - 1990), %

KABA				HAJDÚ-BIHAR MEGYE			
Év	Tényl. szap. ill. fogyás (%)	Vándorlási különbözet (%)	Term. szap. ill. fogyás (%)	Év	Tényl. szap. ill. fogyás (%)	Vándorlási különbözet (%)	Term. szap. ill. fogyás (%)
1949-1959	-2,4	-14,5	12,1	1949-1959	1,5	-13,2	14,7
1960-1969⁵	-8,7	-14,2	5,5	1960-1969⁵	-9,3	-16,6	7,3
1970-1979⁶	0,2	-5,2	5,4	1970-1979⁶	4,4	-2,6	7,0
1980-1989	-1,5	-5,1	3,6	1980-1989	-0,5	-2,1	1,6

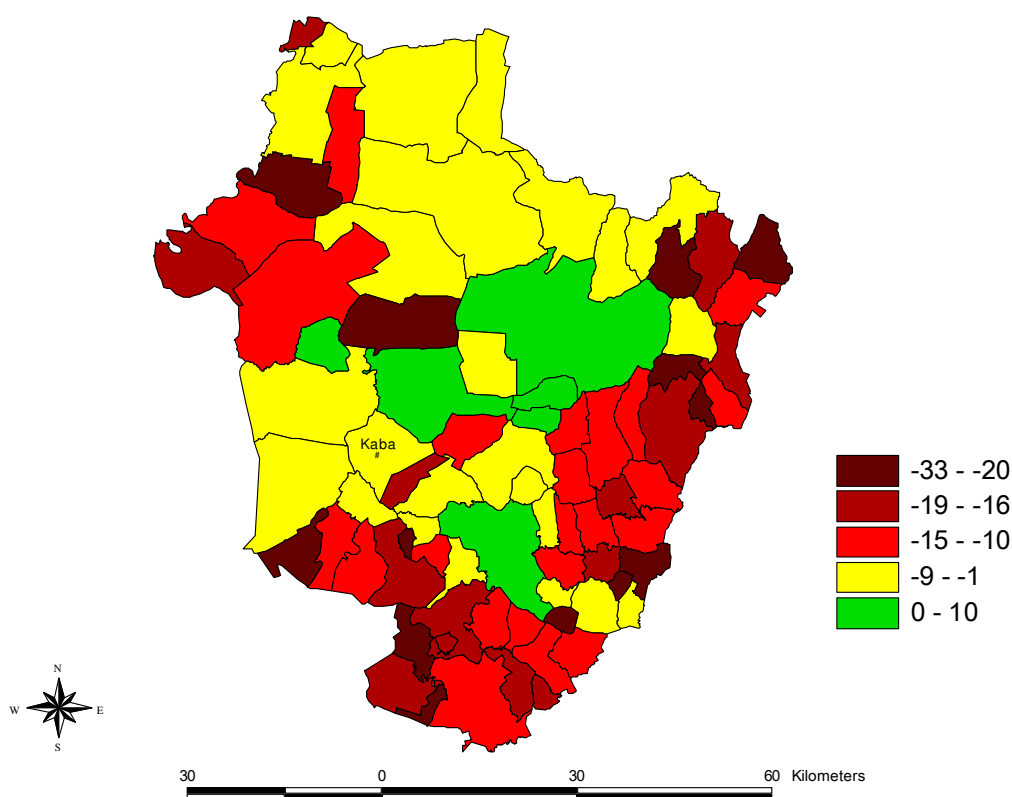
Forrás: a KSH adatai alapján saját számítás

Mivel a szakirodalom szerint a vándorlási különbözet olyan mutató, mely utal egy település fejlettségére és jövőbeli fejlődési lehetőségeire, valamint a rendszerváltás utáni időszakra is rendelkezésre áll (lehetőséget adva a folyamatok összehasonlítására), érdemes a korszak

⁵ Az 1970.évi népszámlálás 10. Hajdú-Bihar megye adatai I. című kötetben az 1960-ra vonatkozó érték a jelenlévő összes népesség helyett a lakónépességet jelölte, így a számítások alapját is ez az adat képezte.

⁶ Az 1980. évi népszámlálás 9. Hajdú-Bihar megye adatai című kötetben az 1970. évi lakónépességre vonatkozó adat nem egyezik meg a nepeszamlalas.hu-n található adattal. Számításaimat a kötet alapján végeztem.

migrációs helyzetét az előzőnél árnyaltabban, települési szinten is ábrázolni. A vándorlási különbözet megyei értéke a '60-as éveken kívül kedvezőbb volt a kabainál, de ez az érték települési szinten jelentős eltéréseket mutatott. A 5. ábra egyértelművé teszi: annak ellenére, hogy a megyénk értéke a '70-es évektől sokat javult, településeinek jelentős részét (főként a Tisza-menti belső periferiát és a bihari falvakat) a korszak második felében is súlyos elvándorlás sújtotta. Kaba a jobb helyzetben lévő, 10% alatti vándorlási veszteségű települések közé tartozott, melyek jelentős része ekkor már (pl. Püspökladány, Hajdúnánás vagy Hajdúböszörmény) város volt. A korszakot jellemzi, hogy pozitív vándorlási különbözettel csak pár (főleg nagyobb) település bírt (pl.: Debrecen, Hajdúszoboszló és Berettyóújfalu).

5. ábra Hajdú-Bihar megye településeinek 1970-79-es vándorlási különbözete az 1970. évi lakónépesség százalékában, %

Forrás: Internet1 adatai alapján saját szerkesztés

A település korösszetétele az előbbieken tárgyalt természetes szaporodásának és vándorlási veszteségének függvényében alakult (6. táblázat). A gyermekkorúak arányának 1910 óta jellemző csökkenése a korszakban is megmaradt, de üteme jelentősen lelassult. A munkaképes korúak aránya a korszak végén tetőzött. Az idősök aránya ebben a korszakban is növekvő tendenciát mutatott, de ez a növekedés a '60-as évek kivételével lassú volt. Az arány 1980-as

csökkenése annak köszönhető, hogy a '70-es években nőtt a munkaképes korúak száma és aránya.

6. táblázat Kaba öregedési indexe, valamint korösszetétele viszonyszámokban (1941 – 1990), %

		1941	1949	1960	1970	1980	1990
Életkor (%)	0-14	29,2	26,8	29,0	25,4	23,9	24,1
	15-39	35,3	36,0	33,4	34,2	35,7	36,6
	40-59	21,1	23,5	23,2	22,5	23,8	21,7
	60-X	14,4	13,7	14,4	17,9	16,6	17,6
	összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
öregedési index		49,3	51,1	49,7	70,5	69,3	73,2

Forrás: a KSH adatai alapján saját számítás

Az előbbiekből következően az öregedési index is csak lassan nőtt, a '60-as években azonban egy évtized alatt annyit romlott, mint amennyit a megelőző fél évszázad alatt összesen. De hasonlóan nagy arányú romlás következett be Hajdú-Bihar megyében is, az ország egészét tekintve pedig még rosszabb volt a helyzet. Ezzel magyarázható, hogy Kaba öregedési indexe 1970-re már lényegesebb jobb az országos értéknél, 1990-re pedig a megyeinél is, ezzel 1990-ben már a megye legkedvezőbb korösszetételű települései közé sorolható (lásd III. melléklet). Nem meglepő, hogy ekkor a Püspökladányi kistérség települései közül Püspökladány (67) után Kaba (73) öregedési indexe volt a legalacsonyabb (lásd IV. melléklet).

Úgy vélem, Kaba társadalmi viszonyainak alakulása mellett érdemes röviden kitérni a település infrastrukturális helyzetére is, hiszen bizonyos infrastrukturális mutatók vizsgálata szintén segíthet városom korabeli fejlettségét meghatározni. Részben terjedelmi okokból, részben azért, mert több mutató tekintetében nem következett be jelentős fejlődés a korszakban, csak a korszak végi (1990-es) állapotot elemeztem, az infrastruktúra széles tárgykörén belül pedig csak a lakásviszonyokat jellemző hat mutatóra fókuszáltam.

Ezek három kategóriába sorolhatóak:

- a lakások építési éve: Az ehhez tartozó mutató utal az adott település vonzerejére, életképességére, melyek háttérében annak kedvező vagy kedvezőtlen társadalmi-gazdasági helyzete áll. A mutatót Molnár Ernő, Pénzes János és Radics Zsolt 2011-es cikke alapján alkalmaztam (Molnár – Pénzes – Radics, 2011).

- a lakások felszereltsége: Az ehhez tartozó három mutató utal a településen élők életszínvonalára, közvetve pedig a település gazdasági helyzetére. Ezeket a mutatókat szintén az említett cikk alapján alkalmaztam.
- a lakások komfortossága: Az ehhez tartozó két mutató a településen élők jövedelmi viszonyaira és kulturális színvonalára utal. Ezeket a mutatókat saját ötlet alapján alkalmaztam, mert úgy vélem korrelálnak az imént említett fejlettségi mutatókkal.

7. táblázat Kaba, Nádudvar és Püspökladány különböző infrastrukturális mutatóinak összehasonlítása a Püspökladányi Kistérség, valamint Hajdú-Bihar megye értékével (1990), %

Terület	A lakások építési éve (1990)	A lakások felszereltsége (1990)			A lakások komfortossága (1990)	
	Az 1980-1989 között épült lakások az 1990-es lakásállomány százalékában (%)	A hálózati gázzal ellátott lakások aránya (%)	A hálózati vízzel ellátott lakások aránya (%)	A közcsonnával ellátott lakások aránya (%)	Az összkomfortos lakások aránya (%)	A lakott lakások közül a fürdő-, mosdóhelyiségesek aránya (%)
Kaba	27,1	4,0	67,4	5,1	32,8	68
Nádudvar	18,9	15,9	69,9	8,3	22,2	69
Püspökladány	29,4	4,4	75,2	21,5	43,8	75
Kistérség	22,6	5,4	67,0	8,5	28,0	68
Megye	23,8	30,4	75,3	35,2	37,6	76

Forrás: a KSH adatai alapján saját számítás

A 7. táblázatban zölddel ábrázoltam azokat az értékeket, amelynél a kabai érték kedvezőbb, pirossal azokat, amelyeknél kedvezőtlenebb. Így könnyen megállapítható, hogy Kaba infrastrukturális helyzete a megyei átlagértékénél rosszabb, a kistérségénél lényegében jobb volt. Az utolsó évtizedben épült lakásállomány magas aránya arra utal, hogy a '70-es évek gazdasági fellendülését (ekkor épült a cukorgyár is) követően Kaba gazdasági helyzete a megye hasonló nagyságú településeinek jelentős részénél kedvezőbb volt. A Püspökladányi Kistérség átlagát Püspökladány illetve Nádudvar értéke több esetben jelentősen eltorzította, ezzel magyarázható, hogy a mind a hálózati gázzal való ellátottság, mind a közcsonnával ellátottság tekintetében a környezetéhez képest meglehetősen jól álló Kaba a kistérség átlagértéke alatt maradt (lásd V. melléklet). Nem meglepő, hogy a Kabánál sok tekintetben fejlettebb Püspökladány minden mutatója jobb volt a kabainál, az viszont annál is inkább, hogy a szocializmusban termelészövetkezetével országos elismertséget kivívó, 1989-ben már városi rangú Nádudvart több mutatóban is felülmúlta Kaba.

3.2.4 Kaba gazdasági viszonyai (1949-1990)

Egy település adott korszakbeli fejlődését csak akkor láthatjuk át, és érthetjük meg igazán, ha a társadalmi helyzetük mellett gazdasági helyzetüket is megvizsgáljuk, hiszen ezek kölcsönösen meghatározzák egymást. Városom korabeli gazdaságának vizsgálatát két, nagyobb időtávra is rendelkezésre álló, valamint a szakirodalomban is használt adat, a foglalkozási szerkezet és a helyben foglalkoztatottak száma alapján végeztem el.

8. táblázat Az aktív keresők⁷ főbb nemzetgazdasági ágak szerint Kabán és Hajdú-Bihar megyében (1949 – 1990), %

Terület	Nemzetgazdasági ág	1949	1960	1970	1980	1990
Kaba	Mezőgazd. és erdőgazd. ⁸	82,6	59,6	59,0	62,7	56,6
	Ipar	9,4	7,3	16,1	14,7	19,0
	Építőipar		7,5	2,8	1,9	1,4
	Kereskedelem	2,5	4,0	5,9	4,8	4,6
	Egyéb szolgáltatások	5,5	21,6	16,2	15,9	18,4
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Hajdú-Bihar megye	Mezőgazd. és erdőgazd.	68,7	54,1	34,9	27,1	21,5
	Ipar	9,3	13,8	24,9	27,3	28,2
	Építőipar	1,6	6,3	7,3	7,4	6,4
	Kereskedelem	3,9	4,9	6,9	9,1	9,7
	Egyéb szolgáltatások	16,5	20,9	26,0	29,1	34,2
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

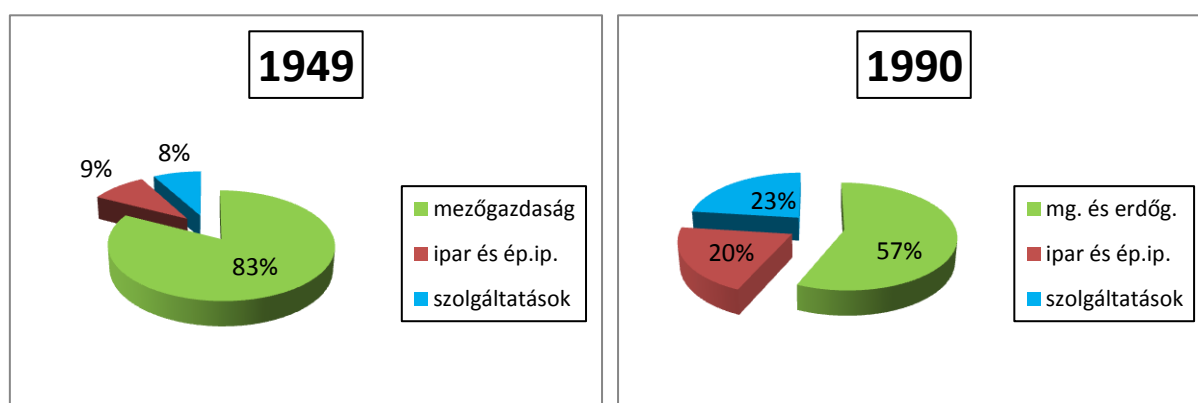
Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

A 8. táblázat részletesen és folyamatában elemzi Kaba gazdaságának átstrukturálódását, egyúttal lehetőséget ad a megyei folyamatokkal való összehasonlításra is. Ebből kitűnik, hogy a szocialista iparosítás erőteljesebben érintette a megyét (illetve az annak átlagértékét felhúzó városait), mint Kabát. Így a település foglalkozási szerkezete mindvégig elmaradottabb volt a megyéénél, és az a cukorgyár 1979-es beindulását követően is döntően agrárprofilú maradt – sőt, 1980-ra még átmenetileg nőtt is a primer szektor részaránya. Ez az elsőre érthetetlennek tűnő adat azt bizonyítja, hogy a termelőszövetkezet által foglalkoztatottak száma az új cukoripari üzem 830 fős dolgozói létszámánál is nagyobb ütemben bővült a '70-es évek konjunktúrájában! A kereskedelem és más szolgáltatások megyeinél kisebb részaránya szintén Kaba viszonylagos lemaradását támasztja alá.

⁷ Kaba esetében az 1949-es és az 1960-as adat az aktív keresők helyett a keresőkre vonatkozik.

⁸ Kaba esetében az 1949 és 1970 közötti népszámlálási kötetekben ennek a kategóriának a megnevezése „mezőgazdaság” volt.

A 6. ábra jól szemlélteti, hogyan alakult át Kaba foglalkozási szerkezete a szekunder és a terciér szektor javára a tárgyalt bő négy évtizedes időszak alatt. Látható, hogy a korábban primer szektorban dolgozók körülbelül azonos arányban áramlottak át a szekunder és a terciér szektorba (a részletesebb adatokat a VI-VIII. mellékletben közlöm).

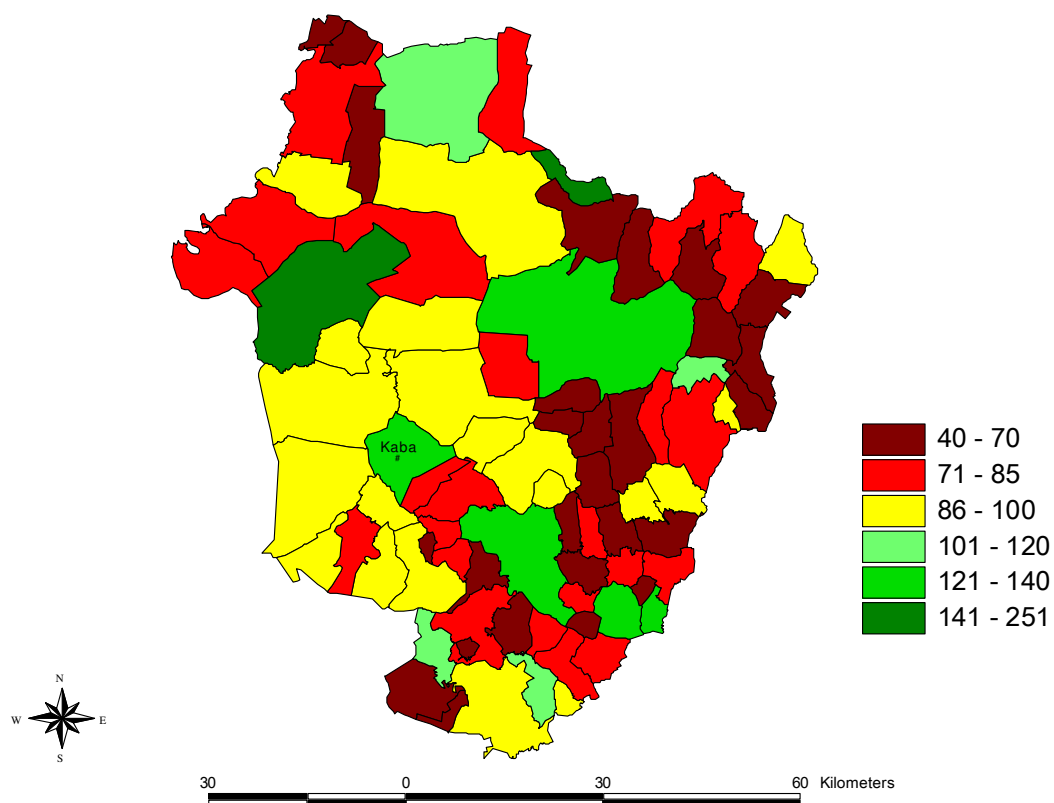
6. ábra Kaba foglalkozási szerkezete 1949-ben és 1990-ben, %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Végül, de nem utolsó sorban arra voltam kíváncsi, hogyan alakult Kabán az 1000 főre jutó helyben foglalkoztatottak száma. Ezt a mutatót szintén a már emlegetett szerzőtríó cikke alapján alkalmaztam, mert a '70-es évektől már rendelkezésre áll, és lehetőséget ad a különböző nagyságú települések foglalkoztatási szerepének összehasonlítására.

Azt találtam, hogy 1970-ben Kaba e mutató tekintetében még közepes fejlettségűnek mutatkozott, a megye községeinél, nagyközségeinél valamint a Püspökladányi kistérség egészénél némileg jobb, míg a megye városainál és a megye egészénél rosszabb helyzetben volt (lásd IX. melléklet). Azt azonban meg kell jegyezni, hogy mivel a helyben foglalkoztatottak 80%-a a városokhoz kötődött, azok értéke jelentősen felhúzta a mutató megyei értékét (413).

Egy évtizeddel később, a '70-es években Kabán bekövetkezett általános gazdasági fellendülésnek köszönhetően komoly javulást tapasztalunk a mutatóban (7. ábra). A cukorgyár beindulásának is köszönhetően 1980-ra 3600 fő fölé nőtt a helyben foglalkoztatottak száma, ami 58%-os növekedést jelent az 1970-eshez képest. Ezzel a tárgyalt mutató értéke (565) is messze felülmúlta a megyei értéket (453) (lásd IX. melléklet), és amint azt a 6. ábra mutatja, Kaba az 1000 főre jutó helyben foglalkoztatottak tekintetében Debrecennel vagy Berettyóújfaluvá vetekedve a megye legkedvezőbb helyzetű települései közé került!

7. ábra 1000 főre jutó helyben foglalkoztatott a megyei érték százalékában Hajdú-Bihar megye településein (1980), %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

4. Kaba rendszerváltás utáni története

4.1 A korszak rövid áttekintése

A társadalmi-gazdasági rendszerváltást követő országos válság Kabára is negatív hatást gyakorolt. A mezőgazdasági szövetkezet 1992-ben átalakult, sokan kiváltak belőle, négy kisebb szövetkezetet és több egyéni- illetve társas vállalkozást hozva létre. A szövetkezet legfontosabb utóda a több száz főt tömörítő Kabai Agrárvállalkozók Szövetkezete volt, ám pár éven belül ez is megszűnt. Részben a korábban jól működő termelőszövetkezet felbomlásának köszönhető, hogy *az évtized második felére lényegesen csökkent a településen foglalkoztatottak száma, és differenciálódott a gazdasági egységek anyagi lehetősége valamint a mezőgazdasági népesség vagyoni helyzete.* A másik ok az, hogy miután a cukorgyárat privatizálták, az üzem termelése és annak dolgozói létszáma is csökkenni kezdett (utóbbiban a gépesítésnek is nagy szerepe volt). A létszámleépítés a gyár eredeti létszámának közel felét, körülbelül 300 embert érintett (Pályázat Kaba Nagyközség Várossá Nyilvánítására, 1996)!

Mindezek ellenére az akkor még nagyközség életében több területen is fejlődés történt. A gazdasági leépülést kis mértékben csökkentette, hogy 1995-ben létrejött, majd gyors növekedésnek indult a Kabai Táp Rt., illetve hogy 1998-ban zöld mezős beruházás keretében a BonFreeze Zrt. is megkezdte működését. Sokat javult a gázellátottság és a belterületi utak minősége, valamint a lakások több mint felét bekapcsolták a telefonhálózati rendszerbe. Sor került az önkormányzati vagyon rendezésére, és meghatározták a vagyonnal való gazdálkodás elveit. Ennek eredményeképpen Kaba önkormányzatának gazdálkodása azóta is rendkívül ésszerű és sikeres.

A város 2000-2014-es időszakáról Szegi Emma polgármester asszonyt kérdeztem. Megtudtam, hogy ez a periódus jól indult Kaba számára, hiszen fürdőjének vizét 2002-ben gyógyvízzé minősítették, 2003 júliusában pedig a települést száztizenhét év elteltével újra várossá nyilvánították. **2006-ban** azonban váratlanul **bekövetkezett a tragédia: pár hónap alatt teljesen leépítették, majd bezárták az ország legnagyobb és legmodernebb cukorgyárát.** Nagy csapás volt ez a körülbelül 180 elbocsátott dolgozónak, a mezőgazdasági termelőknek és beszállítóknak, valamint más kapcsolódó vállalkozásoknak, de az önkormányzat is hatalmas összegtől esett el. Végeredményben a cukorgyár bezárása tovább erősítette Kaba társadalmi-gazdasági helyzetének már a '90-es években is érzékelhető

romlását. Ha ehhez hozzáadjuk a 2008-as gazdasági világválság hatásait, nem lepődhetünk meg azon, hogy a város utolsó tíz éve modern kori történelmének egyik legkedvezőtlenebb időszakának számít.

Szerencsére azonban a gazdasági leépülés nem volt általános érvényű. Az egyik legnagyobb foglalkoztató, az Agroferm Rt. még fejlődni is tudott, és tud napjainkban is. Szintén szép eredmény, hogy a nagy pályázati aktivitású önkormányzat a cukorgyár bezárása után képes volt konszolidálni a gazdálkodását, ezáltal kötelező feladatainak ellátása mellett képes előteremteni a fejlesztésekhez szükséges önrészt. Így lehetséges az, hogy a város infrastruktúrája a cukorgyár bezárását követően is fejlődni tudott. A fejlesztések keretében megújult többek között a komplett főtér, a gyógyfürdő, az egyik iskola és az egyik óvodaépület, új belterületi utak és bicikliút, valamint játszótér épült, előrehaladt a csatornahálózat kiépítése, és sor került a város bel- és külterületi vízrendezésére is (a nagyobb sikeres pályázatokhoz lásd X. mellékletet).

4.2 A cukorgyár privatizációja és rendszerváltás utáni fejlődése

A kabai cukorgyár privatizációja sok tekintetben hasonlít a többi hazai cukorgyár privatizációjához, ezért először érdemes megismerni az országos helyzetet.

A cukoripari tröszt megszűnése után a cukorgyárak már a nyolcvanas években önálló vállalként működtek. Mivel a vállalatokat már nem szabályozta semmilyen szervezet felülről, szabadon dönthettek átalakulásukról, így a privatizáció gyorsan zajlott: minden cukorgyárból egy-egy önálló részvénytársaság jött létre. A rendszerváltáskor a tizenegy cukoripari vállalat hirtelen egy sokszereplős, szabályozatlan versenypiacon találta magát, továbbá mivel a KGST piacáról kiszorultak a magyar élelmiszerek, a 600 ezer tonna termelési kapacitású cukoripar csak a 400 ezer tonnás hazai piacra számíthatott. A gyárak legfőbb eszköze a versenyben maradásra áraik csökkentése volt, ami általában veszteségessé tette működésük, és az állam segítségének híján könnyen csőd közelbe juthattak. Ekkor jelentek meg az EU cukorpiacának meghatározó vállalatai, akik tőkéjük és szaktudásuk segítségével lehetőséget adtak a talpra állásra (Borbély – Monory – Tömördi, 2013).

Amint arról már szó volt, **a Hajdúsági Cukorgyár helyzete a rendszerváltáskor jóval kedvezőbb volt az országos átlagnál**, hiszen a számtalan kedvezőtlen tényező ellenére a gyár sikeres évet zárt, és nagy fejlesztésekbe kezdett – éppen ezeknek a folytatását akarta biztosítani a privatizációval.

Ennek érdekében 1991-ben a cukorgyár részvénytársasággá alakult, és közben a privatizáció első szakasza is megvalósult, mivel az angol székhelyű Tate&Lyle a részvények 34%-át megvásárolta, majd azt az Eastern Sugar B. V. holding társaságnak értékesítette. Az Eastern Sugar röviddel ezután mintegy 1,3 milliárd forintot fektetett be, ez a tőkeinjekció pedig jelentősen javított a cukorgyár pénzügyi helyzetén, egyúttal közelebb hozta a tervezett kapacitásbővítést is.

Az 1990-es évek közepére a cukor iránti kereslet további csökkenése a cukorgyár eszközkijelhasználtságának nagymértvű csökkenéséhez vezetett, így az a méretbeli előnyeit elveszítette, és egyre kevésbé tudott gazdaságosan működni. Ha ehhez hozzávesszük az anarchikus cukorpiac és az érdekcsoportok erősödő versengése által okozott károkat, egyértelművé válik, miért volt a cukorgyár számára egyre sürgetőbb a további privatizáció. Szerencsére erre hamarosan sor került, ugyanis 1996-ban az Eastern Sugar névértéken történő kivásárlással 74,6%-os részesedést ért el a vállalatban belül. Az állami tulajdonrész 1997-ben szűnt meg véglegesen, amikor a kimaradó 25,4%-os részvénytársaságot a régió cukorrépa-termelőiből és a vállalat menedzsmentjéből alakított Konzorcium szerezte meg.

A privatizáció után bebizonyosodott, hogy az Eastern Sugar szándékai valóban komolyak. Rövid időn belül hatalmas tranzakciókhoz nyújtott fedezetet, ezzel megindítva a magyar cukorvertikum struktúraváltását, ami létfontosságú volt a cukorgyár megmaradásához és nemzetközi versenyképességének javításához. A tulajdonosi szerkezet átalakulásának lezárásaként **az ekkor már bővített gyár teljes tulajdonjogát 2001-ben szerezte meg az Eastern Sugar**, ezzel a kábi cukorgyár neve Eastern Sugar Rt-re változott, és egyben lezárult a cukorgyár első huszonöt éve.

A '90-es években tehát hatalmas fejlődést élt meg a gyár, melynek legfőbb eleme a *hatékonyság növelése* volt. Ezt a vállalat egyrészt a cukorgyártáshoz nem közvetlenül kapcsolódó tevékenységek (őrző-védőszolgáltatás, takarítás, étkeztetés stb.) kiszervezésével, másrészt az informatikai rendszerek fejlesztésével érte el. Mindkét változás komoly **létszámleépítéssel** járt, de míg az előbbinél az elbocsátott munkaerő nagy része (körülbelül 80 fő) újonnan létrehozott vállalkozásoknál nyert elhelyezést, addig az utóbbinál csak a korengedményes nyugdíjazás lehetősége és a végkielégítés segítette a több mint 300 érintettet. A leépítés eredményeként 1993-ra a cukorgyár állandó létszáma 470 főre csökkent.

A fejlesztések és az időközben bezárt Sarkadi és Mezőhegyesi cukorgyár tárgyi eszközeinek, termeltetési körzeteinek és kvótáinak átvételével **1999-re Kaba cukorhozama nagyobbá**

vált, mint bármely más közép-európai cukorgyáré (Tarsoly, 2001)!

A 2000-es években folytatódtak a '90-es évek folyamatai. A nagymérvű automatizálás hatására 2006-ra **180 fő** körülre zsugorodott a dolgozók száma, tovább nőtt azonban a répafeldolgozó kapacitás és a hatékonyság.

A cukorgyárra a privatizáció után is jellemző maradt, hogy az évi több száz millió forintot kitevő helyi iparüzési adó fizetése mellett oly módon is segítette Kabát, hogy támogatta a nagyközség kulturális életét és bizonyos intézményeit. Utóbbi alatt mindenekelőtt az általános iskola, az óvodák és a művelődési ház értendő, amelyeket különösen a modern, jó minőségű tárgyi eszközök beszerzésében segítette a gyár.

A kulturális élet fellendítésében még sokrétűbb volt a gyár szerepe. Nem csak a nagyközség hagyományőrző rendezvényeit (Káposztás Nap, Szüreti Bál, Majális stb.) finanszírozta, de egy teljesen új, regionális jelentőségű rendezvényt, a Térségi Napokat is életre hívott. Ez egy ingyenes, minőségi programokat és vendéglőadókat felvonultató kampányzáró ünnepély volt, amire a gyár összes dolgozója és azok családjai is hivatalosak voltak, a résztvevők létszáma így az ezer főt is meghaladhatta. Mindezek mellett a cukorgyár a település számos egyesületét is bőkezűen támogatta: a Kabai Meteorit Sport Egyesületet sporteszközökkel, a Kabai Nyári Színház Közhasznú Egyesületet hangtechnikai eszközökkel, míg a Szélrózsa Néptáncgyűjtést ingyenes utaztatással.

9. táblázat A magyar cukoripar 2005/2006. évi kampányadatai

Cukorgyár	Kampánynapok száma (nap)	Napi átlagos répafeldolgozás (t/nap)	Cukorhozam (t/év)	Energiafelhasználás (kWh/t répa)
Szerencs	97	5665	79925	233
Szolnok	110	5473	80953	290
Kaposvár	95	6826	89662	203
Petőháza	103	7785	116529	216
Kaba	98	8216	123768	260

Forrás: Borbély Á. – Monory Z. – Tömördi M. (2013) alapján saját szerkesztés

A 9. táblázat megmutatja, milyen nagy volt a kabai gyár súlya bezárásának évében a teljes cukorvertikumon belül. Az ország legnagyobb kapacitású cukorgyára a napi átlagos répafeldolgozás és **az éves cukorhozam tekintetében 25%-al részesedett a teljes cukoriparból**. A kampánynapok száma is relatíve alacsony volt, az energiafelhasználás azonban kifejezetten magas.

4.3 A cukorgyár bezárásának okai

Magyarország 2004 májusában csatlakozott az Európai Unióhoz, ahol ekkor már megkezdődött a cukorpiac átfogó reformja. Erre azért került sor, mert az Unió cukortámogatási rendszere már négy évtizede változatlan volt, következésképpen az EU-s cukorárak háromszor magasabbak voltak a világpiacinál.

Az EU támogatta a drága cukor túltermelését és exportálását, az olcsóbb cukorimportjára azonban magas vámot vetett ki, ezáltal az ACP (afrikai, karib-tengeri és csendes-óceáni) országok nem tudtak bejutni az EU cukorpiacára. Ezek az országok a WTO-hoz (Világkereskedelmi Szervezet) fordultak, amely igazat adott nekik, és pert indított az EU ellen az ACP országok és a versenyjog védelmében. A WTO megnyerte a pert, így az EU elveszítette exporttámogatási lehetőségeit, és 4-6 millió tonnával kellett csökkentenie a cukortermelését. Az ítélet után 2006 júliusában megjelent az EU Cukorpiaci Rendtartása, mely szűkre szabta a cukorexportot. Ennek hatására 2009 végéig 6 millió tonnával csökkent a cukortermelés (Dobiás, 2010).

Az Európai Unió úgy ösztönözte a kívánt kvótacsökkenést, hogy *az önként bezáró cukorgyárak*, valamint ezek cukorrépa termelői és az érintett tagállam egy közösen finanszírozott alapból *jelentős kártérítést kaptak*.

A reformidőszak elején az országban működő három cukoripari társaság (az Eastern Sugar, a Nordzucker és az Agrana) a termelést változatlan szinten akarta folytatni, és bár **2006**-ban a reform hatására az alacsony belpiaci árak és a cukorgyárakat sújtó úgynevezett szerkezetátalakítási illeték anyagilag nehéz helyzetbe hozta a cukoripart, a szereplők hittek a helyzet hosszú távú javulásában.

Éppen ezért váratlanul hatott **az Eastern Sugar Rt.** az évi bejelentése, miszerint **a szerkezetváltási program nyújtotta bőkezű kivonulási lehetőségekkel élve bezárja Közép-Európa legnagyobb és legmodernebb cukorgyárát, a kabai cukorgyárát** (és így természetesen a kiszervezés során létrejött vállalkozások, munkahelyek is megszűnnek).

A gyár sorsában az is közrejátszott, hogy a magyar Versenyhivatal mindenáron ragaszkodott a három független magyarországi cukoripari társasághoz, de a reform nehéz éveiben már nem lehetett a kabai gyárnak a Nordzuckeren és az Agránán kívül új tulajdonost találni.

Fontos hangsúlyozni, hogy Kaba esetével ellentétben a további három cukorgyár (Szerencs, Szolnok és Petőháza) bezárása nem a tulajdonos vállalaton múlt, hanem az EU által cukorrépa

termelésre ellenősztrőnzött nyersanyagtermelők bojkottján és a magyar agrárkormány passzivitásán.

A cukorreform végeredményeként 2009-re egyetlen működő cukorgyár maradt: a kaposvári. Ezzel országunk a reform egyik legnagyobb vesztese: cukorkvótájának 74,1%-át mondta le (Borbély Á. – Monory Z. – Tömördi M.,2013).

4.4 A helyzet megoldását célzó törekvések

4.4.1 Kabai Diverzifikációs Program

A cukorgyár bezárásának komoly gazdasági következményeit a kormány szerkezetátalakítási programmal kívánta enyhíteni. Ennek érdekében a Földművelésügyi- és Vidékfejlesztési Minisztérium még 2006-ban elkészítette a Nemzeti Szerkezetátalakítási Program Kabai Diverzifikációs Program című dokumentumát. Ez 2010-ig átfogó stratégiai célkitűzést fogalmazott meg: „Diverzifikált, a piaci folyamatokat követni képes, a foglalkoztatottságot növelő, versenyképes gazdasági szerkezet kialakításával a népességmegtartó erő és a lakosság életminőségének javítása” (Kabai Diverzifikációs Program, 2006).

A program célja az volt, hogy 2007-2010 között mintegy 12 millió eurónyi közösségi diverzifikációs támogatást fordítsanak a cukorgyár bezárása miatt a térségben megjelenő problémák megoldására (Dobiás, 2010).

Megkértem városunk polgármester asszonyát, hogy értékelje a programot és annak eredményeit. Ő azt tartja a program legnagyobb hibájának, hogy az 2007 helyett jelentős, körülbelül két éves késéssel indult csak el. Éppen e miatt **a késés miatt nem tudta elérni az egyik fő célját, a cukorgyárra épülő vállalkozások szerkezetátalakítását, mivel azok egy része ez idő alatt megszűnt.** A késést túlélő vállalkozások közül több is pályázott, és nyert, így többek között egy akkreditált laboratórium is létrejött a cukorgyár területén. A Kabára eső 150 millió Forintos támogatás legnagyobb részét azonban nem a vállalkozások, hanem az önkormányzat és a civil szervezetek hívták le. Ebből EU konform játszótér és új tűzoltószertár létesült, de korszerűsítették a sportpályát és a színháztermet is. A legnagyobb volumenű, 66 millió Forintos fejlesztés a fürdőt érintette.

4.4.2 Bioetanol gyár

Még a cukorgyár bezárása előtt négy nagy mezőgazdasági termelő bejelentette, hogy létre kívánja hozni az első magyar bioetanol gyárat, melyet egy ma is működő üzem mellé akartak

építeni. A cukorgyár bezárása után azonban úgy határoztak, hogy kihasználva a meglévő infrastruktúrát, az új üzemet a cukorgyár területére telepítik. Ez az elgondolás a szerkezetátalakítási programba is jól illeszkedett, ezért a kormány is támogatta. Az üzem létesítésére KEOP-os pályázatot nyújtottak be, mely két év múlva kiemelt állami státuszt kapott. 2007. április 13-án letették az új gyár alapkövét (Dobiás, 2010). A bioetanol gyárat létrehozni kívánó vállalkozás tervei megvalósításához **befektetőt keresett, de a tárgyalások mindmáig nem vezettek eredményre!** Ennek egyik oka mindenképpen abban keresendő, hogy a termelők rájöttek: a kukorica a jelenlegi világpiaci viszonyok mellett feldolgozás nélkül is nagyon jó áron értékesíthető, így nincs szükség bioetanol gyárra (Romsics, 2012).

4.4.3 Kabapark Ipari Park

A cukorgyár megszűnte után is rendelkezésre álló, értékes infrastruktúra kihasználásának érdekében a város önkormányzata kezdeményezte a terület ipari parkká nyilvánítását, így 2007-ben létrejött a megye legnagyobb területű ipari parkja, a Kabapark Ipari Park. Ez sem vezetett azonban eredményre, mert **nem nőtt a betelepült vállalkozások és a foglalkoztatottak száma.** Napjainkban körülbelül húsz fő dolgozik a park területén, mivel a korábban a Kaposvári Cukorgyár által bérelt, 50 főt foglalkoztató cukorcsomagoló 2014 őszén megszűnt.

Az ipari park 2013-ban tulajdonost váltott, kabai és környékbeli vállalkozók vették meg rendkívül alacsony áron. A jelenlegi tulajdonosok csupán befektetésként tekintenek az ipari parkra, így nem áll szándékukban új vállalkozások betelepítése. Az biztos azonban, hogy az ipari park a cukorgyár bezárásakor az Eastern Sugar által aláírt szerződés értelmében 2016-ig üzemelni fog.

Amint polgármester asszonytól megtudtam, az önkormányzat folyamatosan próbál vállalkozásokat vonzani a településre, de erre nincs sok eszköze, mivel az ipari parkkal nem tud rendelkezni. Csupán tizenhárom hektár ipari területtel bír, mely a cukorgyár bezárásakor került át a tulajdonába.

4.4.4 Kabai Zöldipari Klaszter

A cukorgyár bezárásának következtében a munkahelyek megszűnésén túl mintegy kétszáz vállalkozás működésében jelentkeztek nehézségek. Ezek enyhítésére 2007-ben megalakult a Kabai Zöldipari Klaszter, melyhez több önkormányzat és hetvenkét vállalkozás csatlakozott.

Célja tagjainak összefogása, érdekképviselése, informálása, valamint a vállalkozások piacainak szervezése és pályázatkészítés volt. A klaszter több olyan projektet generált, melyek alkalmasak lettek volna a foglalkoztatottság növelésére (Dobiás, 2010). A tervek közt burgonyapüré üzem, geotermikus erőmű, kukoricapehely üzem és biomassza üzem is szerepelt, de a klaszter gerincét a bioetanol gyár megvalósítása jelentette. Miután ez kudarcba fulladt, és **az Eastern Sugar is elzárkózott az ipari park részbeni értékesítésétől, a további projektgenerálás értelmét veszítette, és a klaszter gyakorlatilag megszűnt.**

4.5 A cukorgyár bezárásának következményei

4.5.1 Kaba gazdasági viszonyai (1990-2014)

Kaba gazdasági helyzete már az 1990-es években sokat romlott, a cukorgyár 2006-os bezárása, majd a 2008-ban kezdődő gazdasági világválság pedig felerősítette a már megindult negatív folyamatokat.

A továbbiakban azt vizsgálom meg, hogyan változott a helyben foglalkoztatottak száma, az ingázók aránya, a lakosság gazdasági aktivitása, foglalkozási szerkezete, valamint más, a város gazdasági erejére utaló mutatók értéke ebben a körülbelül két évtizedes időszakban.

10. táblázat A helyben foglalkoztatottak száma, valamint változása az előző évtizedhez képest Kabán (1990-2011), fő illetve %

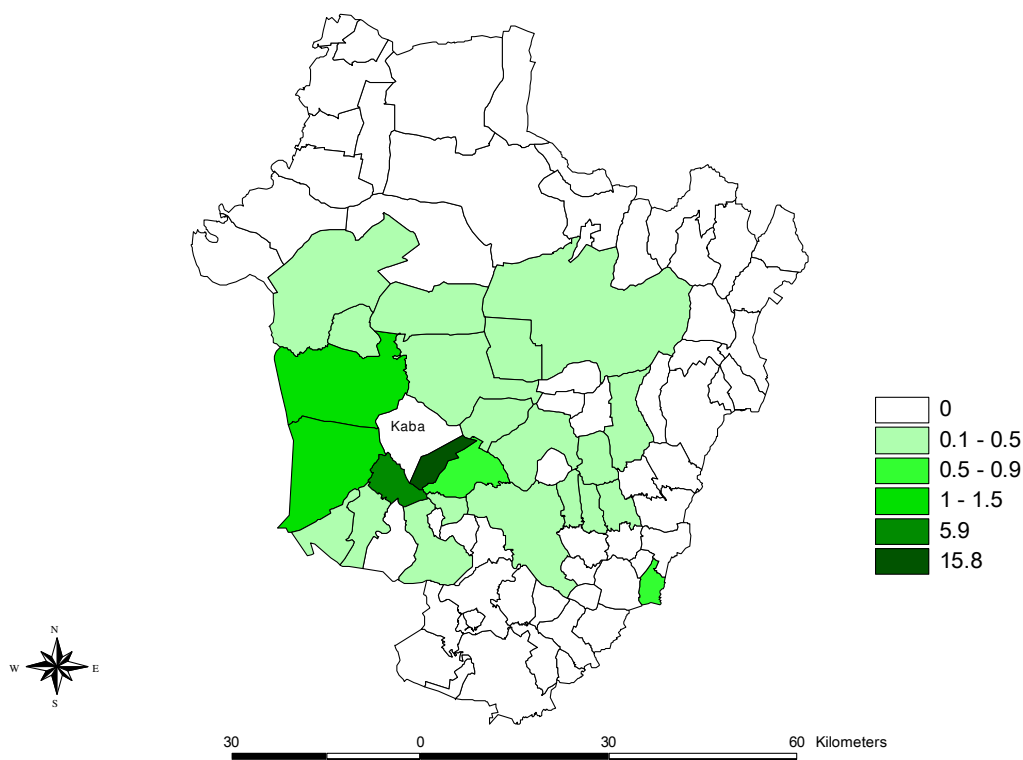
Év	Helyben foglalkoztatott (fő)	Változás az előző évtizedhez képest (%)
1990	3293	-10,2
2001	2028	-38,4
2011	1857	-8,4

Forrás: a KSH adatai alapján saját számítás

A 10. táblázat adatai azt sejtetik, hogy *Kaba gazdasági súlya a '90-es években jóval nagyobb mértékben csökkent, mint a 2000-es évek során.* Ez a '90-es évek nagy válságának ismeretében nem túl meglepő, hiszen a termelőszövetkezet és a teljes foglalkoztatás rendszerének megszűnése, valamint a cukorgyár modernizációja miatti létszámcsökkentés rengeteg embert érintett.

Mivel a helyben foglalkoztatottakra vonatkozó települési szintű adatok még nehezen elérhetőek, Kaba foglalkoztatási vonzáskörzetével szeretném bemutatni a város 2011-es

foglalkoztatási szerepkörét (8. ábra). Látható, hogy a megye településeinek egy jelentős részéről járnak be Kabára dolgozni, de (Ártánd és Földes kivételével) **a városunkba bejárók aránya csak a Kabával határos településeken magasabb.** Ez Nádudvaron és Püspökladányban a foglalkoztatottak körülbelül 1%-át jelenti, a jóval kisebb Báránd valamint Tetétlen esetében viszont már 6 illetve 16%-ra emelkedik az értéke.

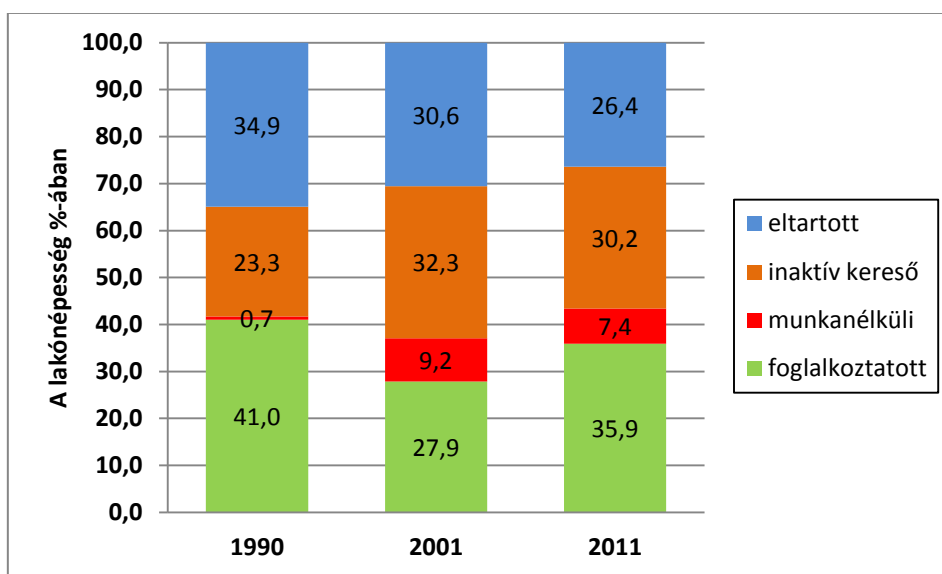
8. ábra Kaba foglalkoztatási vonzáskörzete az alapján, hogy az adott településen a foglalkoztatottak hány százaléka dolgozik Kabán (2011), %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

A népesség gazdasági aktivitásának elemzése szintén fontos, mivel információkkal szolgál egy térség gazdasági helyzetéről, de közvetve utal a társadalmi viszonyokra is.

A 9. ábra ellentmond annak, hogy Kaba gazdasági helyzete a 2000-es években tovább romlott, hiszen a KSH adatai szerint a cukorgyár bezárása ellenére 2011-ben kisebb volt a munkanélküliek aránya, mint tíz évvel korábban. Az igaz, hogy a '90-es évek során a cukorgyár dolgozóinak túlnyomó többségét már elbocsátották, így annak 2006-os bezárása már nem tudott olyan drasztikus romlást előidézni a foglalkoztatottságban. Ez az adat azonban mindenképp félrevezető, mivel – amint azt a következő ábrán látni fogjuk – a 2011-es munkanélküliségre vonatkozó adat (minden bizonnyal valamilyen adminisztratív okból) az

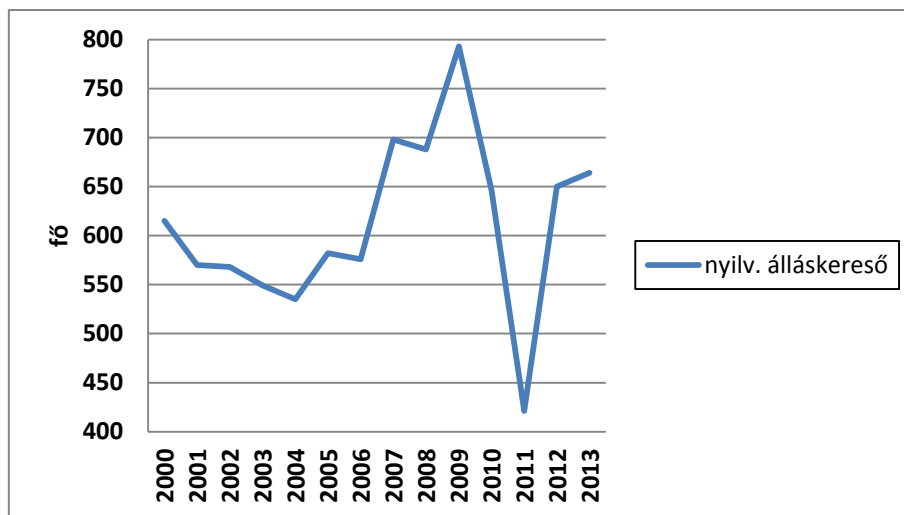
azt megelőző és az azt követő évekhez képest is kirívóan alacsony volt. Az mindenképpen megállapítható az ábrából, hogy az eltartottak aránya fokozatosan csökken, ami főleg a csökkenő születésszámmra vezethető vissza. Szintén látszik, hogy a '90-es években ugrásszerűen nőtt a munkanélküliek és az inaktív keresők aránya, ami a korábbi szféra viszonyait ismerve is a település gazdaságának hanyatlására utal. Elgondolkodtató, hogy *2011-ben a kabai lakosság gazdasági aktivitása már annak ellenére is alacsonyabb volt az országos, sőt a megyei értéknél, hogy a kabai adat a nyilvánvalóan kedvezőbb képet mutatott a valóságnál.* (lásd XI. melléklet)

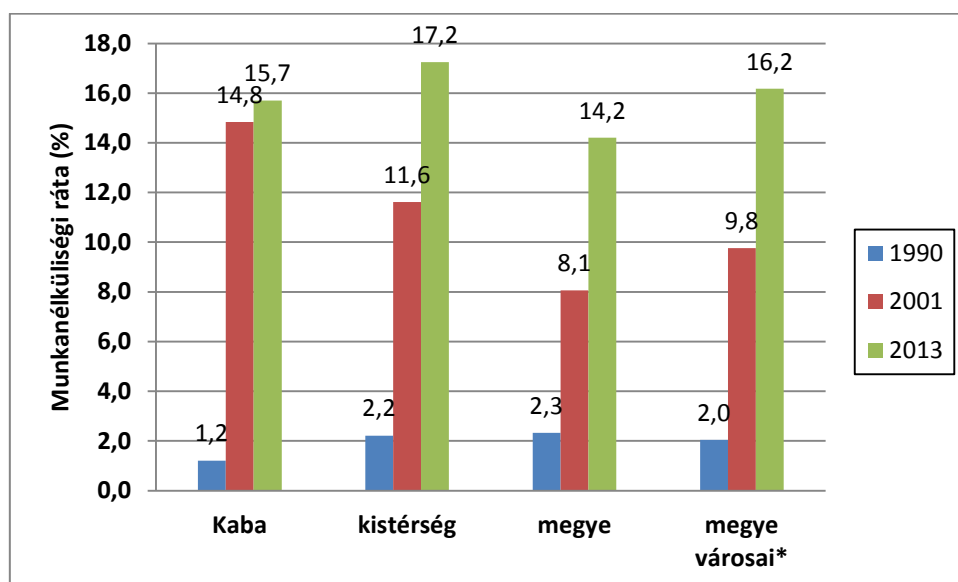
9. ábra Kaba népessége gazdasági aktivitás szerint (1990-2011), %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

A '90-es évek nagy cukorgyári létszámleépítéseinek ismeretében nem meglepő, hogy **a nyilvántartott állás keresők száma a cukorgyár bezárásának hatására alig nagyobb mértékben emelkedett (122 fő), mint a 2008-as gazdasági válság évében (105 fő)** (10. ábra). A 2011-es év irreális adatát figyelmen kívül hagyva kijelenthetjük, hogy a korábbi évekhez képest 2013-ra csökkent a munkanélküliség Kabán, de még így is jóval magasabb, mint 2000 és 2007 között bármikor.

10. ábra A nyilvántartott álláskeresők számának alakulása Kabán (2000-2013), %
 Forrás: Internet3 és Internet4 adatai alapján saját szerkesztés

11. ábra Kaba, a Püspökladányi Kistérség, Hajdú-Bihar megye és Hajdú-Bihar megye Debrecenen kívüli városainak⁹ munkanélküliségi rátája (1990 - 2013), %
 Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

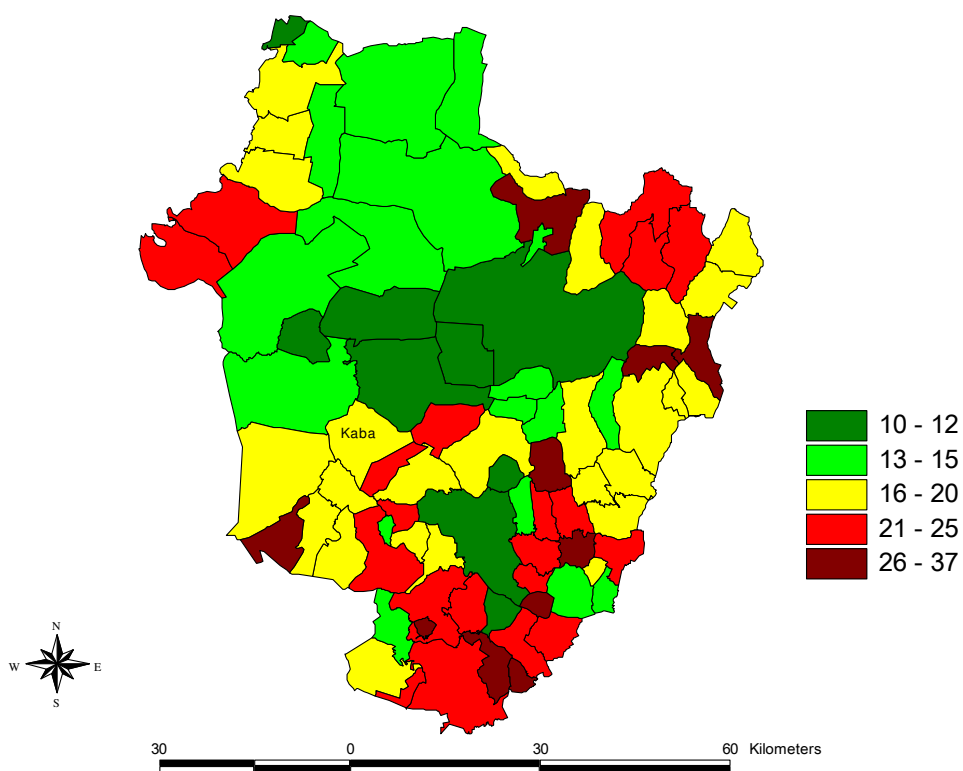
Ahhoz, hogy a munkanélküliségre vonatkozó adatok térben és időben összehasonlíthatóvá váljanak, egy viszonyszámra volt szükségem. A szakirodalom által gyakran alkalmazott munkanélküliségi rátát választottam, mely azt fejezi ki, hogy a munkaképes korú lakosság hány százaléka regisztrált munkanélküli.

Ebben a vonatkozásban elmondható, hogy az 1990-es évtized olyan mértékű hanyatlást

⁹ Az ábrákon és táblázatokban a „megye városai*” alatt a megye Debrecenen kívüli városait értem.

hozott Kabán, ami még a kistérségét is felülmúlta (11. ábra). Ezzel ellentétben a 2001-2013 közötti időszak a többi vizsgált terület egység esetében hozott komoly romlást, míg **Kaba munkanélküliségi rátája a cukorgyár megszűnése ellenére alig nőtt.**

Mivel a munkanélküliség korunk egyik legégetőbb és legfontosabb kérdése, mi több utal egy település fejlettségére, települési szinten is érdemes ábrázolni (12. ábra). A munkanélküliség leginkább a bihari falvakat, a belső periferiát és a nyírségi területet sújtja. **A megye középső sávja, melyben többek között Kaba, Püspökladány és Létavértes városa is fekszik, átmenetet képez** annak kedvezőbb helyzetű, északi része felé. Ez utóbbi térségbe a nagy határú (hajdú)városok, valamint Debrecen és agglomerációja tartozik.

12. ábra Hajdú-Bihar megye településeinek munkanélküliségi rátája (2013.01.), %

Forrás: Internet3 és Internet4 adatai alapján saját szerkesztés

A cukorgyár bezárása Kaba foglalkozási szerkezetén is nyomott hagyott (11. táblázat). 2001-ig nőtt az iparban és a szolgáltatásokban dolgozók aránya, a cukorgyár bezárása után azonban differenciálódás figyelhető meg: az ipar körülbelül akkora mértékben veszített jelentőségéből, mint amekkora mértékben a szolgáltatások erősödtek. Ez arra utal, hogy a korábbi cukorgyári

dolgozók főleg a szolgáltatási ágazatban helyezkedtek el. A primer szektor szerepe, melyre a gyárbezárás nem gyakorolt hatást, a korszakban folyamatosan csökkent, különösen a '90-es években, amikor nagy előrelépés történt a városban a mezőgazdaság gépesítése terén.

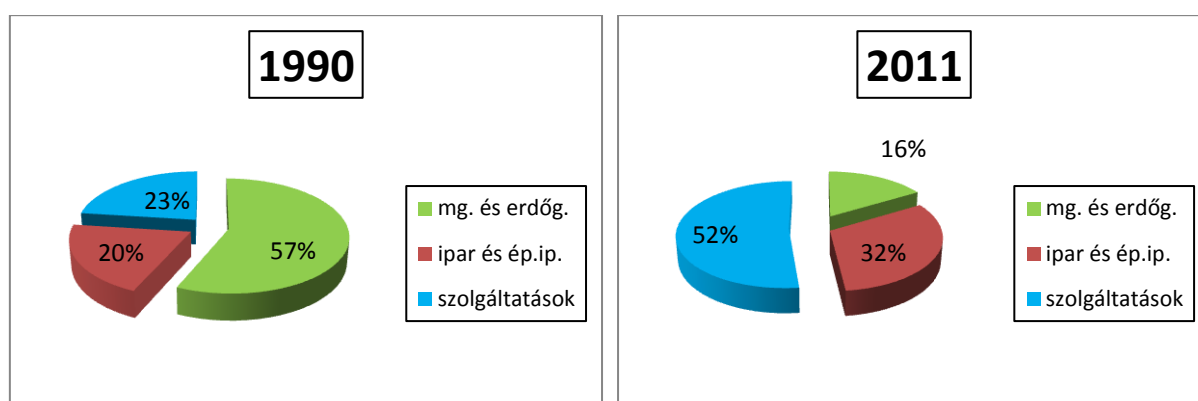
Kaba foglalkozási szerkezete továbbra is jóval kedvezőtlenebb, mint a megyéé, mert a mezőgazdaság részaránya még mindig kétszeresen meghaladja a megyeit! Fontos azonban kiemelni, hogy a napjainkban gyakran a fejlődéssel azonosított szolgáltatató szektor terén jelentősen csökkent a város lemaradása!

11. táblázat Az aktív keresők főbb nemzetgazdasági ágak szerint Kabán és Hajdú-Bihar megyében (1980 – 2011), %

Terület	Nemzetgazdasági ág	1980	1990	2001	2011
Kaba	Mezőgazdaság és erdőgazd.	62,7	56,6	18,9	16,5
	Ipar és építőipar	16,6	20,4	35,9	31,7
	Szolgáltatások	20,7	23,0	45,3	51,8
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Hajdú-Bihar megye	Mezőgazdaság és erdőgazd.	27,1	21,5	8,8	7,2
	Ipar és építőipar	34,7	34,6	30,7	27,1
	Szolgáltatások	38,2	43,9	60,4	65,7
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Az elmúlt húsz év nyertese tehát a szekunder, de még inkább a terciér szektor volt, míg a primer szektor aránya nagymértékben csökkent (13. ábra).

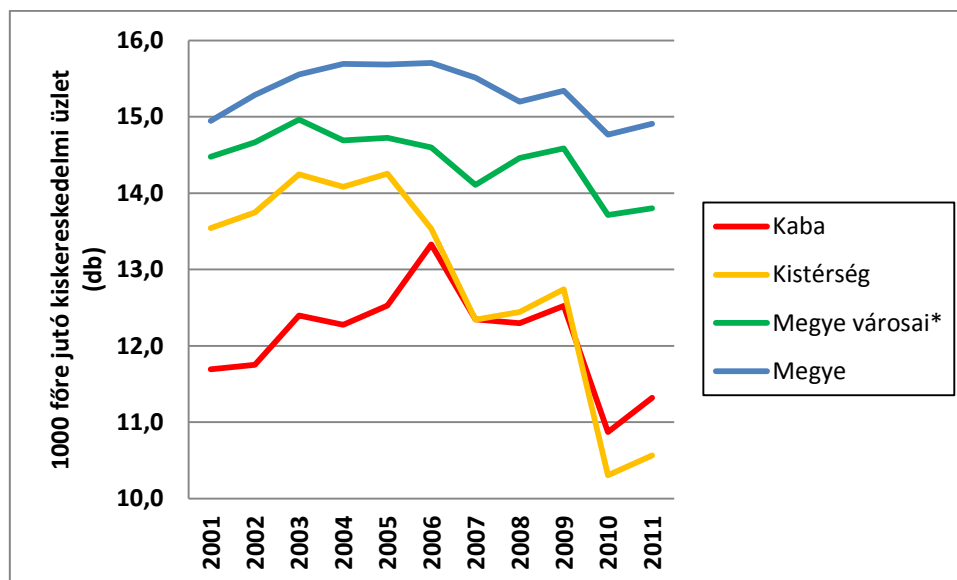

13. ábra Kaba foglalkozási szerkezete 1990-ben és 2011-ben, %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Annak érdekében, hogy a város kereskedelmi életéről is képet alkothassak, elemeztem, hogyan alakult Kabán az 1000 főre jutó kiskereskedelmi üzletek száma a cukorgyár bezárása

előtt és után, és a kapott eredményt összevettem a megyei és kistérségi adatokkal (14. ábra). Ezt a mutatót a szakirodalom is szívesen alkalmazza, mert egy település gazdasági helyzete mellett lakosságának jövedelmi viszonyaira is utal.

14. ábra Az 1000 főre jutó kiskereskedelmi üzletek száma Kabán, a Püspökladányi Kistérségben, Hajdú-Bihar megyében és Hajdú-Bihar megye Debrecenen kívüli városaiban (2001 - 2011), db

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

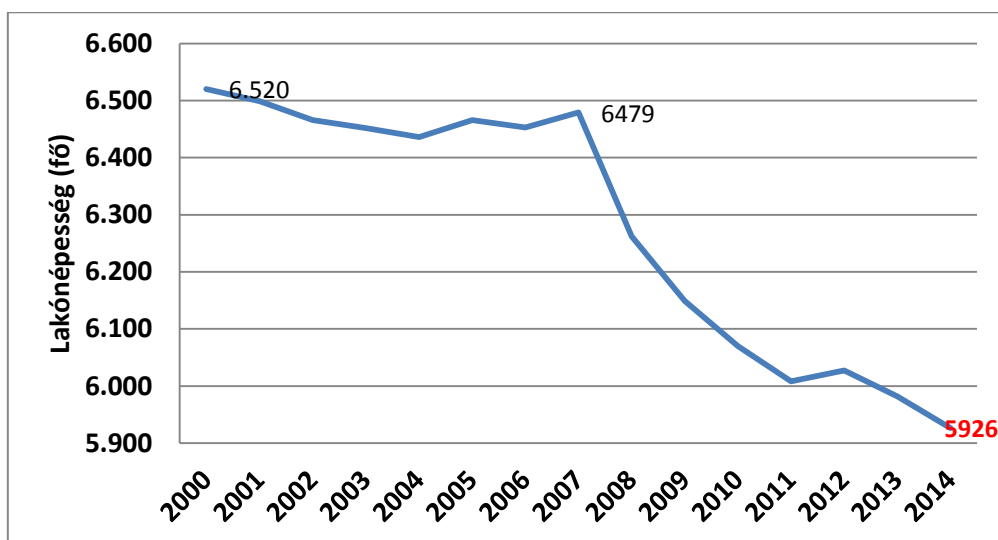
Ebben a vonatkozásban is egyértelműen megállapítható, hogy a cukorgyár bezárása negatív hatást gyakorolt a város fejlődésére. Úgy tűnik, Kabán hagyományosan alacsony volt ennek a mutatónak az értéke, 2006 előtt azonban (a többi területegységtől eltérően!) nagy javulás tapasztalható, így a gyár bezárásának évében a város már majdnem elérte a kistérségi átlagot, és szépen közeledett a megye Debrecenen kívüli városaival is. A cukorgyár bezárása sokat rontott Kaba értékén, de a világválság hatása még ennél is szembetűnőbb. Ennek eredményeképpen – bár Kaba jogilag város – **mára nagyon lemaradt mind a megyétől, mind annak városaitól.**

Összegzésként elmondható, hogy **bár a cukorgyár bezárása komoly károkat okozott Kabának, a város egyre rosszabb gazdasági helyzetéért nem kizárólag ez a csapás okolható. A rendszerváltás utáni válság vagy a 2008-as világválság hatása legalább ennyire erőteljes volt!**

4.5.2 Kaba társadalmi és infrastrukturális viszonyai (1990-2014)

A cukorgyár 2006-os bezárása nem csak Kaba gazdaságának jelentett csapást, de a település társadalmi viszonyaira is negatív hatást gyakorolt. Kihatott a népességváltozás tényezőire (ezáltal a népességváltozásra), a korösszetételre és az iskolázottságra is. A lakosság jövedelmi viszonyainak romlása révén a gyár bezárása a lakásviszonyokat, tehát az infrastrukturális mutatókat is befolyásolta.

Egyértelmű a kapcsolat a cukorgyár bezárása és a település népességvesztése közt (15. ábra). A lakónépesség '70-es évektől jellemző stagnálása 2007-ig folytatódott, majd egy gyors ütemű, körülbelül évi 2%-os fogyás vette kezdetét. A fogyás 2011-ben megállt (sőt, ekkor minimális növekedés is bekövetkezett), majd lassabb ütemben (évi 1% körül) napjainkig folytatódott. Végeredményben Kaba, mely az első hivatalos népszámlálás óta stabil demográfiai helyzetben volt, **a cukorgyár bezárása óta eltelt nyolc év alatt lakónépességének több mint 8,5%-át veszítette el!** (A kabai önkormányzat és a KSH lakónépességre vonatkozó adatai eltérnek. A KSH adatait a XII. mellékletben közlöm.)

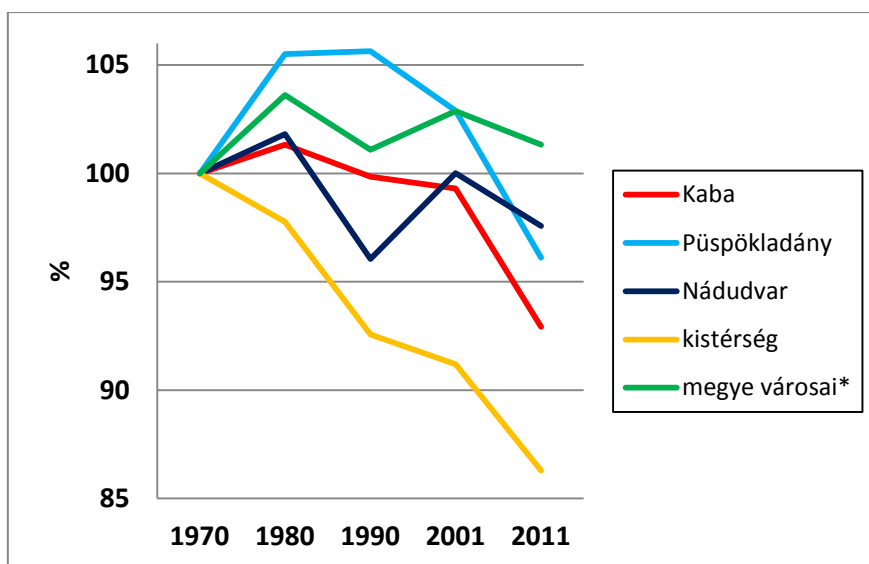

15. ábra Kaba lakónépességének alakulása (2000-2014), fő

Forrás: Kaba Város Önkormányzatának adatai alapján saját szerkesztés

Az országos és a megyei értékkel összevetve kiderül, hogy bár országunkat és megyénket is népességvesztés jellemzi, de ennek mértéke és a gyorsulás üteme sem közelíti meg a Kabán tapasztalhatót (lásd XIII. melléklet).

A 16. ábra szemlélteti, hogy Kaba lakónépességének alakulása már a '90-es években kedvezőtlenebb volt, mint Nádudvaré és a megye Debrecenen kívüli városaié. Még inkább elmondható ez a 2000-es évekről, amikor Kaba népességvesztésének üteme már a kistérségét is meghaladta (az ábrához tartozó pontos adatokat a XIV. mellékletben közlöm).

16. ábra Lakónépesség a Püspökladányi kistérségben, a Püspökladányi kistérség városaiiban és a megye Debrecenen kívüli városaiiban az 1970. évi érték százalékában (1970-2011), %
Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

12. táblázat Az odavándorlások és az elvándorlások száma és a vándorlási különbözet Kabán (2001-2012), fő

Év	Odavándorlás (fő)	Elvándorlás (fő)	Vándorlási különbözet (fő)
2001	156	194	-38
2002	163	159	4
2003	217	194	23
2004	194	140	54
2005	240	198	42
2006	160	257	-97
2007	152	238	-86
2008	108	200	-92
2009	124	180	-56
2010	139	224	-85
2011	205	176	29
2012	195	199	-4

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

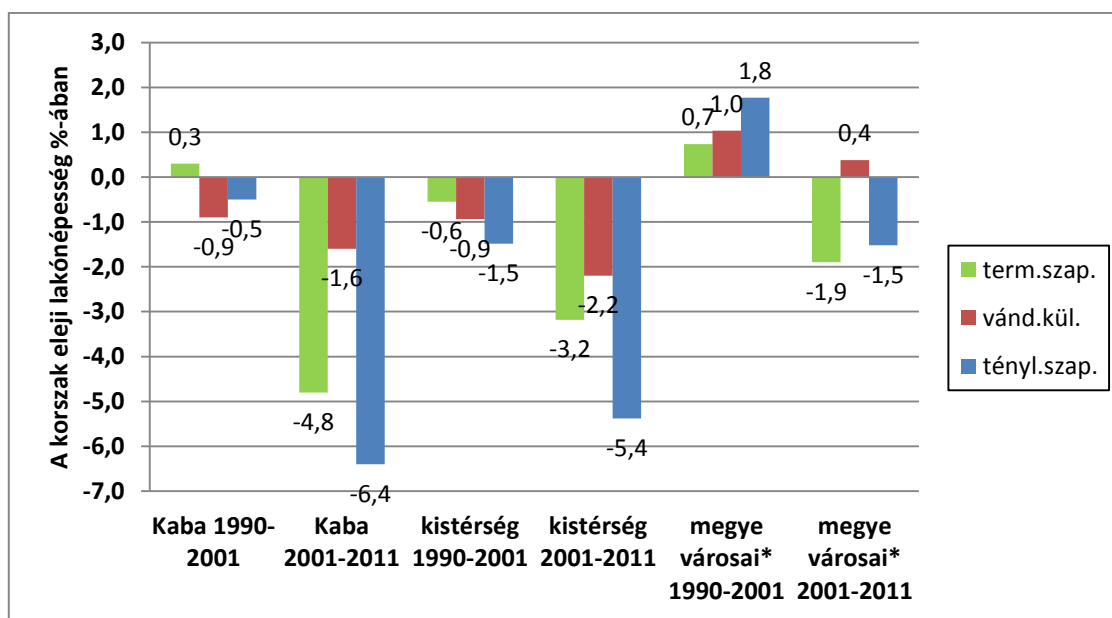
A népességvesztés 2000-es évtizedben tapasztalható felgyorsulásának egyik oka a cukorgyár

bezárása, majd a gazdasági válság által felerősített elvándorlás.

A 12. táblázat egyértelműen megmutatja, hogy **a cukorgyár bezárásának évétől a település pozitív vándorlási különbözete erősen negatívra váltott**. Ez a kedvezőtlen jelenség azonban csak 2011-ig tartott, megszűntének oka pedig nem az elvándorlók számának csökkenése, hanem az odavándorlók számának növekedése volt. Mivel a település gazdasági helyzete nem javult számottevően, feltételezhető, hogy az elvándorlásban részt vevők továbbra is a tehetősebb, tanultabb, de munkanélküliséggel küszködő családok és fiatalok, míg az ide érkezők szegényebbek, és nem feltétlenül a munka vagy a tanulás céljából vesznek részt a vándorlásban.

A 17. ábrából kiderül, hogy **a település felgyorsult népességvesztésének fő oka mégsem a növekvő elvándorlás, hanem az egyre komolyabbá váló természetes fogyás**. Bár Kaba városi rangú település, értékei már a '90-es években elmaradtak a megye Debrecenen kívüli városainak értékétől, a 2000-es években pedig (a vándorlási különbözet kivételével) már a kistérségétől is!

Ez utóbbi időszakban már nem csak a megyei, de az országos értéket is meghaladta Kaba természetes fogyása és vándorlási vesztesége (lásd XV. melléklet).

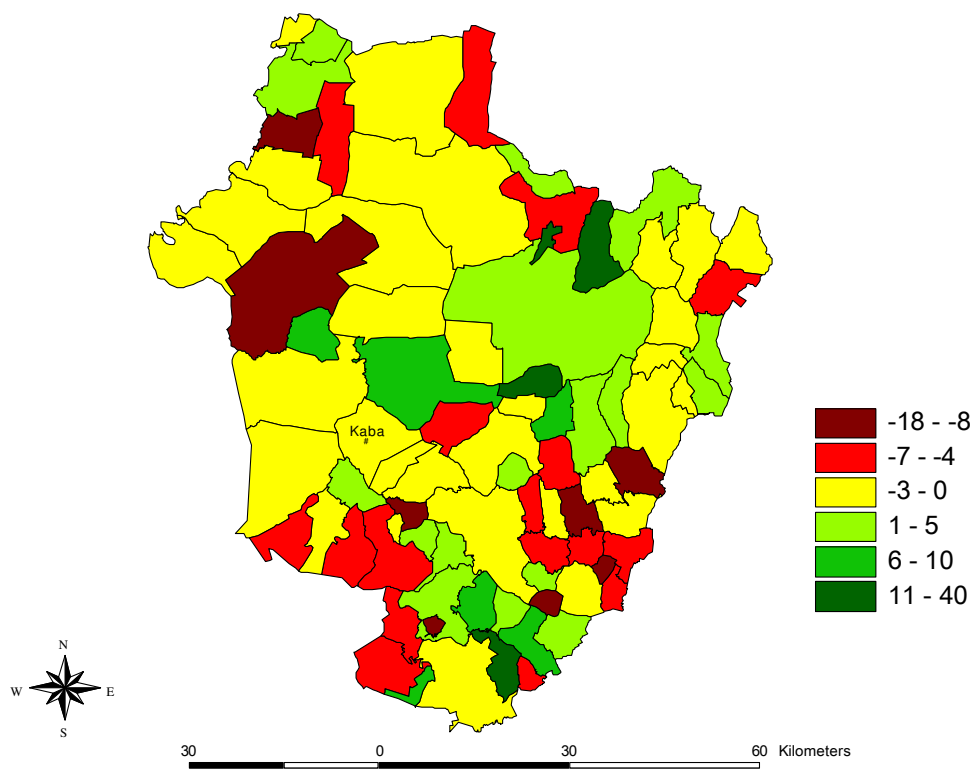

17. ábra Kaba, a Püspökladányi kistérség és Hajdú-Bihar megye Debrecenen kívüli városai népességváltozásának tényezői (1990-2011), %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Az 1970-es évekhez képest a 2000-es években jelentősen mérséklődött a megye településeit

sújtó elvándorlás (18. ábra). Olyan új keletű folyamatok megjelenésével, mint a Debrecen érintő szuburbanizáció vagy a községekre jellemző roma betelepítések, napjainkban a vándorlási különbség már kevésbé utal a fejlettségre. Mindazonáltal elmondható, hogy Kaba helyzete ebben a vonatkozásban összességében alig változott, **továbbra is a kis vándorlási veszteségű települések táborát gyarapítja**, melybe a megye településeinek közel fele beletartozik (például Püspökladány, Hajdúnánás vagy Földes).

18. ábra Hajdú-Bihar megye településeinek 2001-2011-es vándorlási különbsége az 2001. évi lakónépesség százalékában, %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

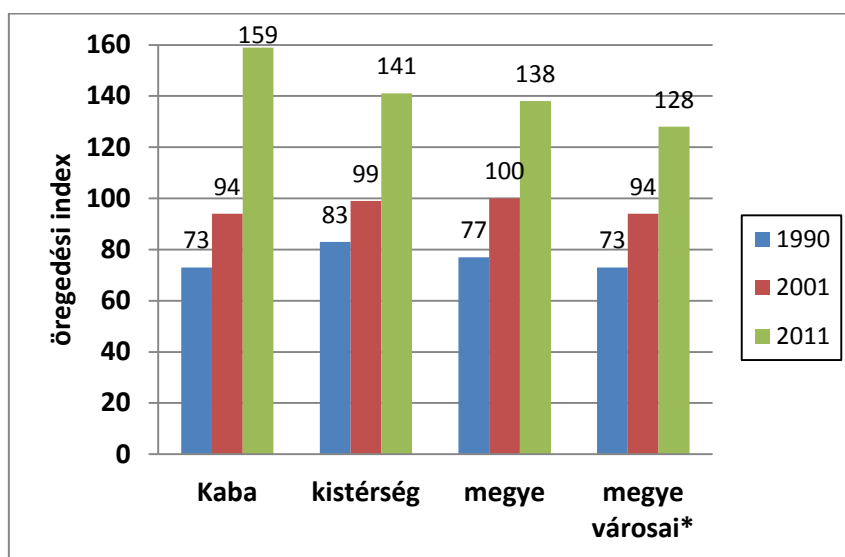
Az előbbiekben tárgyalt kedvezőtlen demográfiai folyamatok eredményeként Kaba korösszetétele az utolsó két évtizedben eddig soha nem tapasztalt mértékben romlott le. Ebben a rövid időszakban annyival csökkent a fiatalok aránya, mint a megelőző nyolcvan évben összesen (13. táblázat). A 15-39 évesek aránya szintén lecsökkent az utolsó évtizedekre – ennek oka csökkenő gyerekszám mellett a növekvő elvándorlás. A demográfiai folyamatok tehetetlensége miatt az idősebb korosztályok arányának drasztikus növekedése csak később fog bekövetkezni. Az előbbiekben ismertetett aggasztó folyamatok ellenére bizakodásra adhat okot, hogy az aktív korúak aránya még ma is meghaladja a 60%-ot, tehát **a népesség**

demográfiai szerkezete még nem torzult el jóvátehetetlenül, és van még elegendő humán erőforrás tartalék a jövőbeli társadalmi-gazdasági felemelkedés számára (Süli-Zakar, 2004)!

13. táblázat Kaba öregedési indexe, valamint korösszetétele viszonzyszámokban (1980 – 2011), %

		1980	1990	2001	2011
Életkor (%)	0-14	23,9	24,1	20,5	14,0
	15-39	35,7	36,6	33,8	33,9
	40-59	23,8	21,7	26,6	29,7
	60-X	16,6	17,6	19,2	22,3
	összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
öregedési index		69,3	73,2	93,6	159,3

Forrás: a KSH adatai alapján saját számítás

19. ábra Kaba, a Püspökladányi Kistérség, Hajdú-Bihar megye és Hajdú-Bihar megye Debrecenen kívüli városai öregedési indexe (1990 - 2011), %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

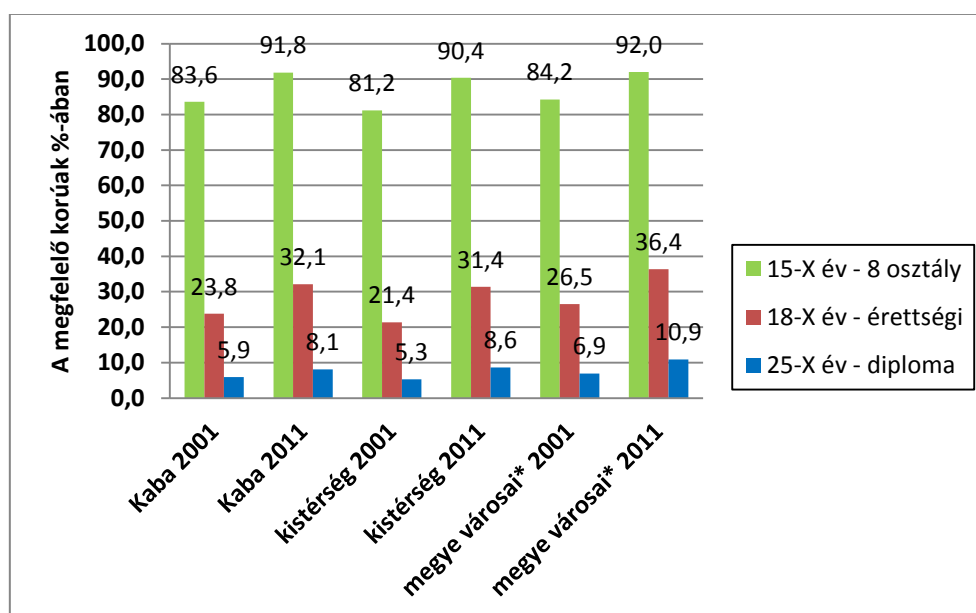
Kaba öregedési indexe annak '90-es években bekövetkezett romlása ellenére is kedvező maradt a környezetéhez képest, hiszen még 2001-ben is alacsonyabb volt a kistérségi és a megyei értéknél, a megye Debrecenen kívüli városainak értékével pedig éppen megegyezett (19. ábra). A 2000-es évek során bekövetkezett romlás azonban még a hagyományosan kedvezőtlen demográfiai helyzetű kistérségét is felülmúlta, így Kaba öregedési indexe 2011-ben már a kistérségét is meghaladta, és még inkább igaz ez a megyére és a városokra.

Ez a nagy arányú romlás sem volt azonban elég ahhoz, hogy városunk előregedettségé meghaladja az országos átlagot – bár vészesen megközelítette azt (lásd XVI. melléklet).

Érdemes megvizsgálni a kabai lakosság képzettségének alakulását is, hiszen ma már a művelt-képzett ember a legfontosabb tőkevonzó tényező (Süli-Zakar, 2004). Ezt az elvégzett évfolyamok számával, illetve a megszerzett érettségi bizonyítvánnyal, egyetemi vagy főiskolai oklevéllel lehet meghatározni (Polónyi – Tímár, 2001).

A 20. ábra rámutat: bár a kabai lakosság képzettsége minden tekintetben javult a 2000-es években, ez a javulás a Püspökladányi Kistérségben és a megye Debrecenen kívüli városaiban tapasztalt javuláshoz képest kisebb mértékű, tehát valójában romlásról beszélhetünk. Ez a romlás kismértékű a 15-X éves, legalább az általános iskola 8. osztályát elvégzettek tekintetében, hiszen ezt a mutatót nem befolyásolta az elvándorlás. Más a helyzet a 18-X éves, legalább érettségizettek és a 25-X éves főiskolai vagy egyetemi oklevéllel rendelkezők esetében: arányuk Kabán még a kistérségénél is kisebb mértékben nőtt. Ennek köszönhetően mára a kistérségben már magasabb a diplomások aránya, mint Kabán, és az érettségizettek aránya is megközelítette a kabai értéket, ami komoly változás a korábbi évtizedekhez képest.

Ezzel összhangban 2011-re tovább **nőtt Kaba lemaradása a megyéhez, de még inkább az országhoz képest**. Városom már csak az analfabéták arányát tekintve áll kedvező helyzetben (lásd XVII. melléklet).

20. ábra Kaba, a Püspökladányi Kistérség és Hajdú-Bihar megye Debrecenen kívüli városainak népessége iskolai végzettség szerint (2001 - 2011), %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

14. táblázat Kaba, Nádudvar és Püspökladány különböző infrastrukturális mutatóinak összehasonlítása a Püspökladányi Kistérség, valamint Hajdú-Bihar megye és Hajdú-Bihar megye Debrecenen kívüli városainak átlagértékével (2011), % illetve darab

Terület	A lakások ¹⁰ építési éve (2011)	A lakások ¹⁰ felszereltsége (2011)		A lakások ¹⁰ komfortossága, helyiségei (2011)	
	A 2001-2011 között épült lakások a lakások százalékában (%)	A hálózati vízzel ellátott lakások aránya (%)	A közcsonál ellátott lakások aránya (%)	Az összkomfortos lakások aránya (%)	A 100 lakásra jutó fürdőszobák száma (db)
Kaba	5,1	92,1	55,3	54,0	91
Nádudvar	7,7	93,5	52,8	37,8	95
Püspökladány	6,9	94,9	83,3	64,7	100
Kistérség	6,2	91,7	48,0	44,7	93
Megye városai*	11,1	92,2	73,2	51,5	98
Megye	11,2	92,6	71,3	57,1	100

Forrás: a KSH adatai alapján saját számítás

A lakásviszonyok – mint a jólét fontos fokmérője – ismét vizsgálatom tárgyát képezte (14. táblázat). Talán ezen a téren történt a legnagyobb fejlődés Kabán az 1990 – 2011 közötti időszakban (lásd XVIII. melléklet), ennek ellenére városom infrastrukturális képe mindmáig erősen kontrasztos.

Az újonnan épült lakások számában drasztikus visszaesés következett be. A 2000-es években a '80-as, sőt még a '90-es évekhez képest is erőteljesen csökkent a lakásépítési kedv Kabán, így azt már a kistérség is megelőzi az utolsó évtizedben épült lakások tekintetében. Fontos megjegyezni, hogy a 2006-2011-es időszakban még inkább visszaesett a lakásépítések száma (lásd XIX. melléklet), melynek okai a csökkenő lakosságszám miatti házbőség, valamint a cukorgyár bezárása és a válság hatására lecsökkent lakásárak és jövedelmek.

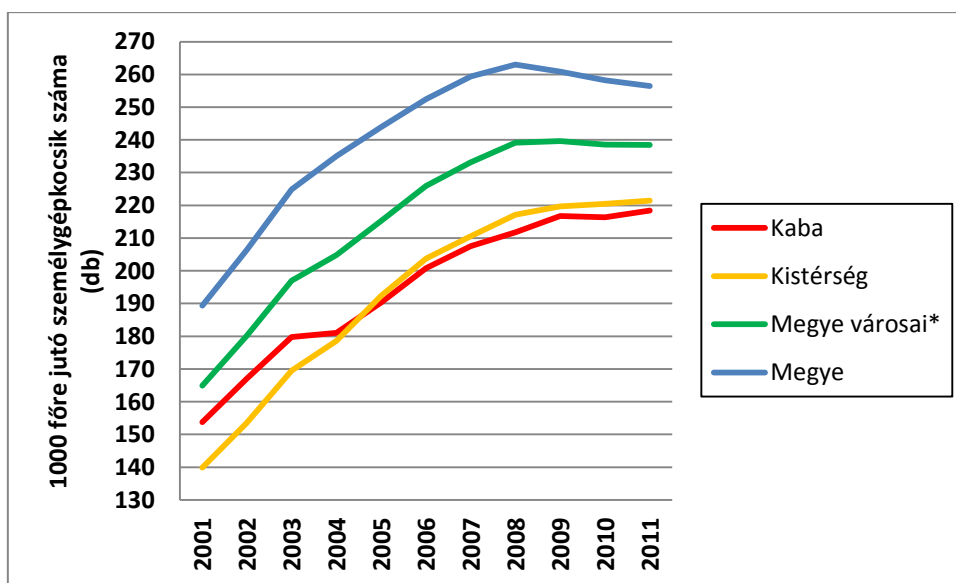
A hálózati vízzel ellátott lakások arányát tekintve szépen fejlődik Kaba, így napjainkra már alig van lemaradva a megyétől és annak Debrecen kívüli városaitól. A legnagyobb előrelépés azonban kétségkívül a csatornázottság területén történt, hiszen a két évtized alatt tizenegyszeresére nőtt a közcsonál hálózatra kapcsolt lakások aránya! Ezzel Kaba több környező települést is megelőzött, de a megyei átlaghoz képest továbbra is jelentős a lemaradása.

Az összkomfortos lakások aránya már 1990-ben is kedvező volt, 2011-re pedig tovább javult

¹⁰ A 2011-es népszámlálásban a lakások és a lakott üdülők adatai összevonva jelennek meg.

a helyzet, olyannyira, hogy városunk e tekintetben ma már nem csak a kistérséget, de a megye Debrecenen kívüli városait is felülmúlja. A lakások komfortosságát jellemző másik mutató, a 100 lakásra jutó fürdőszobák száma¹¹ már nem ilyen kedvező: ha nem is sokkal, de minden vizsgált terület egység megelőzi benne Kabát.

A jövedelmi viszonyokra utaló másik fontos adat a személygépkocsival való ellátottság nagysága (Süli-Zakar, 2004). Amint a 21. ábra mutatja, **e tekintetben a cukorgyár bezárása óta nem nőtt Kaba lemaradása** sem a kistérséghez, sem a megyéhez, sem a megye Debrecenen kívüli városaihoz képest.

21. ábra Az 1000 főre jutó személygépkocsi száma Kabán, a Püspökladányi Kistérségben, Hajdú-Bihar megyében és Hajdú-Bihar megye Debrecenen kívüli városaiban (2001 - 2011), darab

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

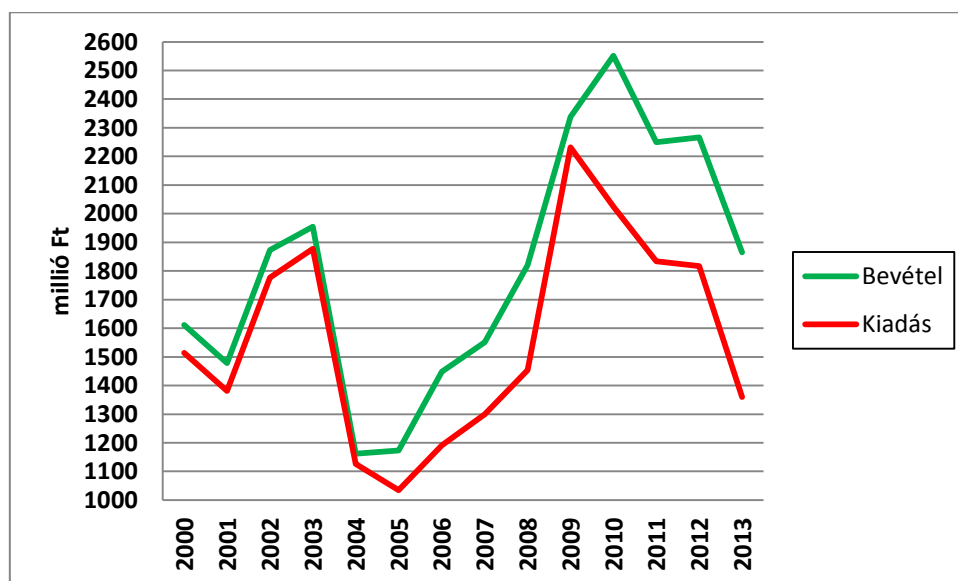
Összegzésként kijelenthetjük, hogy **a cukorgyár bezárása Kaba demográfiai viszonyaira és a lakosság jövedelmi helyzetére legalább olyan nagy – ha nem nagyobb – mértékben hatott, mint a város gazdasági mutatóira.** Ismét fontos azonban megjegyezni, hogy **a 2006 után tapasztalható negatív folyamatok többsége a gyár bezárása előtt is jelen volt, és hogy ezekre a folyamatokra más tényezők (mint például a 2008-as válság) is komoly hatást gyakoroltak.**

¹¹ A 2011-es népszámlálásban nem található a lakott lakások közül a fürdő-, mosdóhelyiségesek arányára vonatkozó adat, így helyette a 100 lakásra jutó fürdőszobák számát elemeztem.

4.5.3 Kaba önkormányzatának gazdálkodása (2000-2014)

A cukorgyár bezárásának kedvezőtlen társadalmi-gazdasági következményei a város önkormányzatának költségvetését is számottevően érintették. Polgármester asszonytól megtudtam: az önkormányzatnak a tragédia után teljesen át kellett értékelnie a gazdálkodását, minden területen megszorításokra volt szükség. Felülvizsgálták intézményeik kiadásait, dolgozókat bocsátottak el, és csökkentették az önként vállalt feladatok számát. Ennek köszönhetően az önkormányzat bevételei minden évben meghaladják a kiadásait, mi több évi 50-60 millió Forintot képes a beruházási céltartalékba elkülöníteni, így a fontos pályázatokhoz mindig hozzá tudja tenni az önrészt.

Kaba önkormányzati gazdálkodásának megértéséhez elemeztem az összes bevétel és kiadás évenkénti változását, valamint a bevételek oldaláról az egy főre jutó helyi iparüzési adó bevételek, míg a kiadások oldaláról és az egy főre jutó szociálpolitikai kiadások alakulását. Azért az utóbbi két mutatóra esett a választásom, mert ezek az önkormányzat pénzügyi mozgástere mellett a város társadalmi-gazdasági helyzetét is tükrözik.

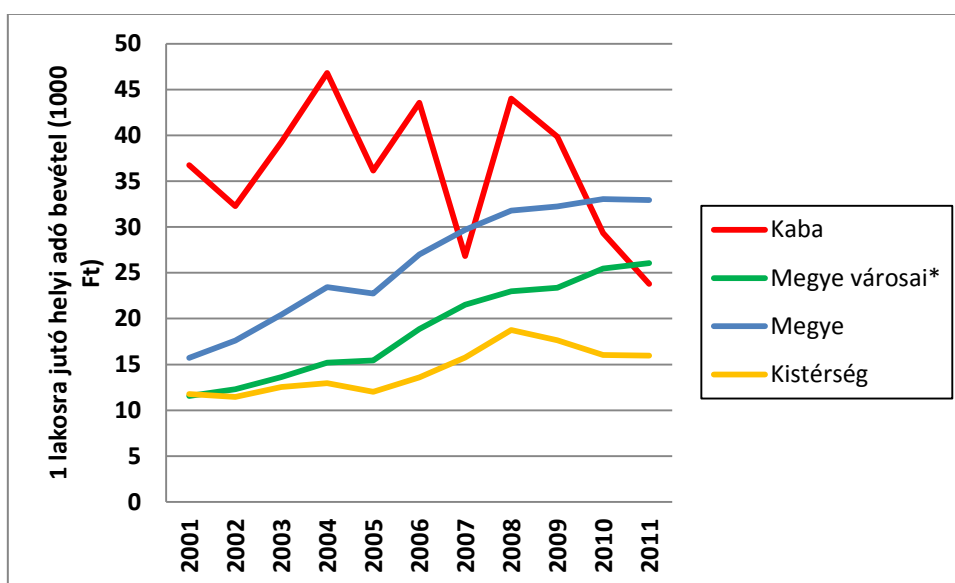
22. ábra Kaba Város Önkormányzatának bevételei és kiadásai (2000 - 2013), millió Ft
Forrás: Kaba Város Önkormányzatának adatai alapján saját szerkesztés

A cukorgyár bezárásának hatása nem volt azonnal érezhető a város bevételeiben (22. ábra). Ennek négy oka van. Egyrészt a gyárbezárás időpontja közel egybeesett a korábban szerkezetátalakítás miatt zárva tartó Agroferm Rt. lizinüzemének újraindulásával, ami növelte

Kaba helyi adóból származó bevételeit. Másrészt az egy főre eső helyi adóbevételek csökkenésével párhuzamosan jelentősen nőtt a városnak járó állami támogatás összege. Harmadrészt a Kabai Diverzifikációs Program kifizetései is növelték a bevételeket. Negyedrészt az infláció hatása sem elhanyagolható. *A bevételek maximuma a 2010-es évben volt, attól kezdve jobbra csökkenés tapasztalható.* Különösen markáns visszaesést hozott 2012, amikortól az önkormányzatoknak járó állami támogatás összegét nem népességszám, hanem feladatellátás határozza meg.

Kaba helyi adóból származó bevételei nagy hullámzást mutatnak (23. ábra). Ennek oka természetesen nem az adó mértékének folytonos változtatása (az mindvégig 2% maradt), hanem az üzemek tevékenységének időszakos csökkenése. Ezt alátámasztja, hogy 2007-ben, amikor a lizinüzem még nem, a cukorgyár pedig már nem működött, óriási mértékben csökkent az adóbevétel, majd a lizinüzem újranyitásával és (feltételezhetően) más vállalkozások konszolidálódásával a bevételek ismét elérték a 2006-os szintet. **Látványos a 2008-as válság hatása: azóta folyamatos és gyors visszaesés tapasztalható.**

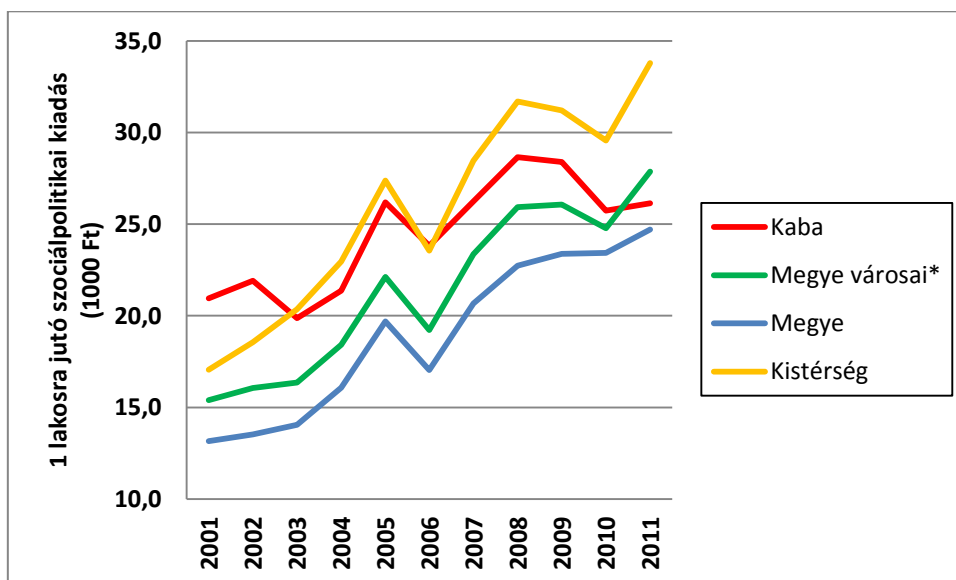
A többi területegységgel való összehasonlítás szintén azt mutatja, hogy a válság komolyan érintette Kaba gazdaságát. Míg a válság előtt (2007 kivételével) az egy lakosra jutó helyi adó bevétel messze felülmúlta még a megye értékét is, addig a folyamatos, drasztikus csökkenés hatására 2011-ben már a kistérségétől sem sokkal magasabb!

23. ábra 1 lakosra jutó helyi adó bevétel Kabán, a Püspökladányi Kistérségben, Hajdú-Bihar megyében és Hajdú-Bihar megye Debrecenen kívüli városaiban (2001 - 2011), 1000 Ft

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Az egy lakosra jutó szociálpolitika kiadások értéke a szegénységben élő, és gyakran hosszú ideje munkanélküli rétegek településen belüli súlyára utal (24. ábra). A roma betelepítések hatására a mutató emelkedett Kabán, de a kistérséghez és a megye Debrecenen kívüli városaihoz képest így is javulás tapasztalható. Ez azt mutatja, hogy **városunkban nem magas a társadalomból kiszorultak illetve a „mélyszegények” aránya.**

24. ábra 1 lakosra jutó szociálpolitikai kiadás Kabán, a Püspökladányi Kistérségben, Hajdú-Bihar megyében és Hajdú-Bihar megye Debrecenen kívüli városaiban (2001 - 2011), 1000 Ft

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Mindent együttvéve, a cukorgyár megszűnése fordulópontot jelentett a kabai önkormányzat életében, mert a város óriási mennyiségű helyi adótól esett el. Bár az önkormányzat helyzete a világválsággal, majd az állami támogatások csökkenésével tovább nehezedett, ésszerű gazdálkodásának köszönhetően költségvetése mindmáig szufficites.

5. Összefoglalás

A cukorgyár bezárása kedvezőtlen hatást gyakorolt Kaba társadalmi-gazdasági helyzetére és a város önkormányzatának pénzügyi mozgásterére.

Gazdasági vonatkozásban csökkent a helyben foglalkoztatottak száma, míg nagymértékben nőtt az ingázók száma és aránya. Az előbbi következtében a város veszített foglalkoztatási vonzáskörzetéből, ezáltal központi szerepköre is csökkent. A tragédia negatívan befolyásolta a település népességének gazdasági aktivitását is: súlyosbodott a munkanélküliség, és a demográfiai helyzet romlásával csökkent az eltartottak aránya.

A gazdasági krízis Kaba társadalmi viszonyaiban is mély nyomott hagyott. E tekintetben hatása leginkább a már korábban is jelenlévő negatív folyamatok felerősítésében jelentkezett. Ilyen kedvezőtlen folyamat például a település népességvesztése, előregedése vagy az elvándorlás. Utóbbi természeténél fogva maga után vonta a lakosság képzettségének csökkenését is. A jövedelmi viszonyok leromlása szintén fontos következmény, mely a lakásviszonyok rosszabbodásában is tetten érhető.

A tragédia nem csak a településnek, de annak önkormányzatának is teljesen új helyzetet teremtett. A változás a helyi iparüzési adóból származó bevételek jelentős csökkenésén keresztül főleg a bevételek területén jelentkezett, de olyan közvetett hatások által, mint a szegényebb rétegek településen belüli súlyának növekedése, a kiadások oldalát is érintette.

Egyértelmű tehát, hogy a gyár bezárása a város életének minden területén komoly következményekkel járt, és a régi-új problémákat máig nem sikerült megoldani. Mindazonáltal bízom benne, hogy az a település, amelyik túlélte nyolc nehéz évszázadot, és a legkülönbébb pusztításokat, képes lesz talpra állni, és most, a 21. században is boldogulni fog.

Felhasznált irodalom

1. Bagyinszki, Z. (2004): *Hajdú-Bihar megye*. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen
2. Bakó, E. (1999): *Hajdú-Bihar megye Sárrét*. CEBA Kiadó, Veresegyház
3. Balázs, S. (2001): *Nádudvar története*. Tarsoly Kiadó, Budapest
4. Borbély Á. – Monory Z. – Tömördi M. (2013): *Volt egyszer egy cukoripar A cukorgyártás két évszázada Magyarországon*. Akadémiai Kiadó
5. Dankó, I. (1975): *Hajdúszoboszló monográfiája*. Hajdúszoboszló Város Tanácsa, Hajdúszoboszló
6. Dobiás H. (2010): *Kaba város fejlődése, a Sárréti kistérségben elfoglalt helye, fejlesztési lehetőségei*. Debreceni Egyetem (szakdolgozat)
7. Dunka-Fejér L. – Papp F. (2003): *A Közép-Tiszántúl vízi története*. Vízügyi Múzeum, Levéltár és Könyvgyűjtemény, Budapest
8. Gonda F. (1981): *Kaba története*. Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest
9. Kecskés T. - Kovács T. - Tóth A. - Baranyi B. - Kiss T. (1998): *Hajdú-Bihar megye kézikönyve*. Csiszér Bt. – CEBA Kiadó
10. Molnár E. - Péntes J. - Radics Zs. (2011): *Az 1971-es OTK kiemelt alsófokú központjainak fejlődési pályája az elmúlt négy évtizedben.* – In: *Az 1971. évi OTK hatása a hazai településrendszerre (szuburbanizáció, aprófalvak, településszerkezet)* (szerk. Csapó T. és Kocsis Zs.) Savaria University Press, Szombathely.
11. Nagy M. (2008): *A kabai meteorit*. Debreceni Református Kollégium, Debrecen
12. Nyakas M. (1983): *Hajdúsági közlemények 11. Hajdú vármegye létrejötte*. Hajdúböszörmény Város Tanácsa és a Hajdúsági Múzeum honismereti kiadványa, Hajdúböszörmény
13. Polónyi I. – Tímár J. (2001): *Tudásgyár vagy papírgyár*. Új Mandátum Kiadó, Budapest
14. Romsics I. (2012): *Szabó István életútja Nádudvartól Nádudvarig*. Osiris Kiadó, Budapest
15. Tarsoly E. (2001): *Cukorgyártás Kabán (1976-2001)*. (kézirat)
16. Süli-Zakar I. - Béres Cs. (1993): *Hajdú-Bihar megye A térbeli társadalmi-gazdasági fejlődés lehetőségei és problémái*. Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzatok Közgyűlése, Debrecen
17. Süli-Zakar I. (2004): *A Sárréti Kistérség Terület- és Településfejlesztésének*

Fejlesztési dokumentumok, újságok

1. *Kabai Diverzifikációs Program* (2006) p. 37.
2. *Kabai Hírmondó: V. évfolyam 7. szám* (2003)
3. *Pályázat Kaba Nagyközség Várossá Nyilvánítására* (1996)

Internetes források

Internet1 - <https://www.teir.hu/>

Letöltve: 2014.03.16.

Internet2 - <http://fogalomtar.eski.hu/index.php/Lak%C3%B3n%C3%A9pess%C3%A9g>

Letöltve: 2014.03.16.

Internet3 - <http://www.ksh.hu/>

Letöltve: 2014.04.24.

Internet4 - <http://www.afsz.hu/>

Letöltve: 2014.04.24.

1. Függelék

Az OTDK dolgozatom készítése kapcsán azt a feladatot kaptam a témavezetőmtől, hogy a dolgozatban az annak alapját képező korábbi szakdolgozatomat kiegészítve térjek ki a kabai cukorgyár fejlődésére és a város életében betöltött szerepére is.

Ennek megfelelően a dolgozat készítése során az alábbi témákban végeztem el (önállóan) kutatásokat:

- a kabai cukorgyár létrehozásának okai és körülményei
- a cukorgyár szocializmusbeli fejlődése és jelentősége az ország cukoriparában
- a cukorgyár szerepe Kaba életében a gyár létrejöttétől annak privatizációjáig
- a cukorgyár privatizációjának okai, folyamata és következményei
- a cukorgyár rendszerváltás utáni fejlődése és jelentősége az ország cukoriparában (kampányadatokkal)
- a cukorgyár szerepe a város (akkor még nagyközség) életében a privatizációja (2001) után
- a cukorgyár bezárásának okai, körülményei

Az imént ismertetett kutatások szekunder kutatást jelentettek, tehát a témához elérhető szakirodalmat feldolgozva jutottam új információkhoz. Ahol csak rendelkezésemre álltak, statisztikai adatokat is közöltem, illetve elemeztem, értékeltem azokat. Nagy gondot fordítottam az adatok közérthetőbbé tételére, ezért több helyen táblázatokban rendszereztem azokat.

Témavezető
dr. habil. Kozma Gábor
tanszékvezető, intézetigazgató,
egyetemi docens

Készítette
Erdős Aurél
Geográfus MSc I. évf.
Geoinformatika szakirány

Mellékletek jegyzéke

Település	1870	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1941
Kaba	100	105,7	110,8	112,8	118,5	118,6	123,2	123,6
Püspökladány	100	107,0	125,3	138,9	160,5	169,0	182,3	194,0
Nádudvar	100	94,4	100,4	115,4	120,6	121,5	128,0	132,9
Hajdúszoboszló	100	106,3	120,0	125,9	131,2	144,4	138,7	143,9
Báránd	100	97,7	104,5	105,9	109,8	112,5	112,2	103,7
Tetétlen	100	99,1	105,6	103,7	109,1	101,8	107,8	104,7

I. melléklet Jelenlévő összes népesség Kabán és a szomszédos településeken az 1870. évi érték százalékában (1870 – 1941), %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

		1900	1910	1920	1930	1941
Életkor (fő)	0-14	2079	2396	2087	1967	2073
	15-39	2344	2286	2492	2765	2506
	40-59	1406	1364	1441	1529	1502
	60-X	654	760	791	815	1022
	összesen	6483	6806	6811	7076	7103

II. melléklet Kaba korösszetétele abszolút számokban (1900 – 1941), fő

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

	1941	1949	1960	1970	1980	1990
ör. index Kaba	49	51	50	70	69	73
ör. index megye	n.a.	38	41	61	65	77
ör. index ország	41	47	54	81	78	92

III. melléklet Kaba, Hajdú-Bihar megye és Magyarország öregedési indexe (1941 – 1990)

Forrás: a KSH adatai alapján saját számítás

Helyezés	Terület	ör. ind. (1990)	Helyezés	Terület	ör. ind. (1990)
1.	Püspökladány	67	8.	Biharnagybajom	97
2.	Kaba	73	9.	Sáp	100
3.	Nádudvar	79	10.	Sárrétudvari	102
4.	Földes	91	11.	Báránd	103
5.	Szerep	91	12.	Bihartorda	126
6.	Nagyrábé	93	13.	Bihardancsháza	272
7.	Tetétlen	94	-	Kistérség	83

IV. melléklet A Püspökladányi Kistérség településeinek öregedési indexe (1990)

Forrás: a KSH adatai alapján saját számítás

Helyezés	Település	A lakásokból hálózati gázzal ellátott (1990)		Helyezés	Település	A lakásokból közcsonatnával ellátott (1990)	
		%	db			%	db
1.	Nádudvar	15,9	543	1.	Püspökladány	21,5	1223
2.	Tetétlen	10,0	54	2.	Nádudvar	8,3	282
3.	Földes	6,8	117	3.	Kaba	5,1	117
4.	Püspökladány	4,4	248	4.	Földes	3,1	53
5.	Kaba	4,0	92	-	Tetétlen	0,0	0

V. melléklet A Püspökladányi Kistérség települései közül a hálózati gázzal, valamint közcsonatnával ellátottak rangsora az ellátott lakások aránya alapján (1990), % illetve db

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Kaba (1949)		
Nemzetgazdasági ág	Keresők	
	fő	%
mezőgazdaság	2780	82,6
ipar és bányászat	316	9,4
keresk., bank, biztosítás	84	2,5
közlekedés	185	5,5
közcsonatgálat		
összesen	3365	100,0

VI. melléklet A keresők nemzetgazdasági ágak szerint Kabán (1949), fő illetve %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Kaba (1960)			Kaba (1970)		
Nemzetgazdasági ág	Keresők		Nemzetgazdasági ág	Aktív keresők	
	fő	%		fő	%
mezőgazdaság	1753	59,6	mezőgazdaság	1532	59,0
ipar	216	7,3	ipar	417	16,1
építőipar	220	7,5	építőipar	73	2,8
közlekedés	184	6,3	szállítás	187	7,2
kereskedelem	118	4,0	kereskedelem	154	5,9
egyéb	450	15,3	egyéb	235	9,0
összesen	2941	100,0	összesen	2598	100,0

VII. melléklet A keresők nemzetgazdasági ágak szerint Kabán (1960 - 1970), fő ill. %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Kaba (1980)			Kaba (1990)		
Nemzetgazdasági ág	Aktív keresők		Nemzetgazdasági ág	Aktív keresők	
	fő	%		fő	%
mg. és erdőgazd.	1821	62,7	mg. és erdőgazd.	1486	56,6
ipar	428	14,7	ipar	499	19,0
építőipar	56	1,9	építőipar	36	1,4
száll. és hírközlés	161	5,5	közl., posta és távközl.	190	7,2
kereskedelem	138	4,8	kereskedelem	122	4,6
vízgazdálkodás	36	1,2	vízgazdálkodás	21	0,8
nem anyagi ágak	263	9,1	egyéb anyagi tev.	1	0,0
összesen	2903	100,0	személyi és gazd. szolg.	39	1,5
			eü, szoc, kult. szolg.	185	7,0
			köz., közig., egyéb szolg.	48	1,8
			összesen	2627	100,0

VIII. melléklet A keresők nemzetgazdasági ágak szerint Kabán (1980 - 1990), fő ill. %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Terület	1000 főre jutó helyben foglalkoztatott a megyei érték %-ában	
	1970	1980
Kaba	88	125
Nádudvar	74	92
Püspökladány	93	92
Kistérség	83	92
Megye városai	106	106
Megye községei	83	77

IX. melléklet 1000 főre jutó helyben foglalkoztatott a megyei érték százalékában Kabán, Nádudvaron, Püspökladányban, a Püspökladányi Kistérségben, valamint Hajdú-Bihar megye városaiban és községeiben (1970 - 1980), %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Átadás	Cél	Összköltség	Önrész	Keret
2006	Gyógyfürdő külső felújítási, rekonstrukciós munkái	120 millió Ft	66%	TRFC
2007	Rákóczi utca egyesített gyalog- és kerékpárút építése	30 millió Ft	16%	LEKI
2009 2010	Kaba belvárosának felvirágoztatása I. ütem Kaba belvárosának felvirágoztatása II. ütem	53 millió Ft 49 millió Ft	10%	ÉAOP
2010	Orvosi rendelő felújítása Kabán	80 millió Ft	13%	ÉAOP
2011	Kaba Város bel-és külterületi vízrendezése	80 millió Ft	10%	ÉAOP
2012	Fürdőfejlesztés (a Nemzeti Diverzifikációs Program pályázata)	66 millió Ft	20%	NDP
2012	Kaba- Báránd-Tetétlen szennyvíztisztító és csatornahálózat kiépítése	Kabára eső rész: 1200 millió Ft	15%	KEOP
2013	A kabai „Hétszínvirág” óvoda felújítása és korszerűsítése	105 millió Ft	5%	ÉAOP
2013	Belterületi bel- és csapadékvízvédelmi fejlesztések Kabán	93 millió Ft	5%	ÉAOP
2014	A kabai Rákóczi utca korszerűsítése és fejlesztése	288 millió Ft	11%	ÉAOP
2015	Belterületi utak építése Kabán (9 utca)	171 millió Ft	0%	BM

X. melléklet A 2006-2015 között átadásra kerülő legfontosabb fejlesztések Kabán

Forrás: Kaba Város Önkormányzata adatai alapján saját szerkesztés

Terület	Foglalkoztatott	Munkanélküli	Inaktív kereső	Eltartott	Összesen
Kaba	35,9	7,4	30,2	26,4	100,0
Megye	36,2	6,9	28,8	28,1	100,0
Ország	39,7	5,7	29,7	24,9	100,0

XI. melléklet Kaba, Hajdú-Bihar megye és Magyarország népessége gazdasági aktivitás szerint (2011), %

Forrás: a KSH adatai alapján saját számítás

Év	Lakónépesség (fő)	Változás az előző évtizedhez képest (%)
1980	6 499	1,3
1990	6 404	-1,5
2001	6 369	-0,5
2011	5 960	-6,4

XII. melléklet Lakónépesség Kabán, valamint ennek változása az előző évtizedhez képest (1980 - 2011), fő illetve %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Terület	1980	1990	2001	2011
Kaba	1,3	-1,5	-0,5	-6,4
Megye	5,0	-0,5	0,8	-1,1
Ország	3,8	-3,1	-1,7	-2,6

XIII. melléklet Kaba, Hajdú-Bihar megye és Magyarország lakónépességének változása az előző évtizedhez képest (1980 – 2011), %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Település	1970	1980	1990	2001	2011
Kaba	100	101	100	99	93
Püspökladány	100	106	106	103	96
Nádudvar	100	102	96	100	98
Kistérség	100	98	93	91	86
Megye városai*	100	104	101	103	101

XIV. melléklet Lakónépesség a Püspökladányi Kistérségben, a Püspökladányi kistérség városokban és a megye Debrecenen kívüli városokban az 1970. évi érték százalékában (1970-2011), %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Terület	1990-2001			2001-2011		
	term. szap.	vánd. kül.	tényl. szap.	term. szap.	vánd. kül.	tényl. szap.
Kaba	0,3	-0,9	-0,5	-4,8	-1,6	-6,4
Megye	-0,3	1,1	0,8	-2,0	0,8	-1,1
Ország	-3,6	1,9	-1,7	-3,8	1,2	-2,6

XV. melléklet A népesség főbb mutatói Kabán, Hajdú-Bihar megyében és Magyarországon (1990-2011), %

Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

	1980	1990	2001	2011
ör. index Kaba	69	73	94	159
ör. index megye	65	77	100	138
ör. index ország	78	92	123	161

XVI. melléklet Kaba, Hajdú-Bihar megye és Magyarország öregedési indexe (1980-2011)

Forrás: a KSH adatai alapján saját számítás

Év	Terület	10-X éves	15-X éves	18-X éves	25-X éves
		0 osztály	legalább általános iskola 8. évfolyam	legalább érettségi	egyetem, főiskola stb. oklevéllel
2001	Kaba	0,7	83,6	23,8	5,9
	Megye	0,9	86,3	34,0	10,8
	Ország	0,7	88,8	38,2	12,6
2011	Kaba	0,8	91,8	32,1	8,1
	Megye	0,7	93,4	44,9	16,7
	Ország	0,6	95,1	49,0	19,0

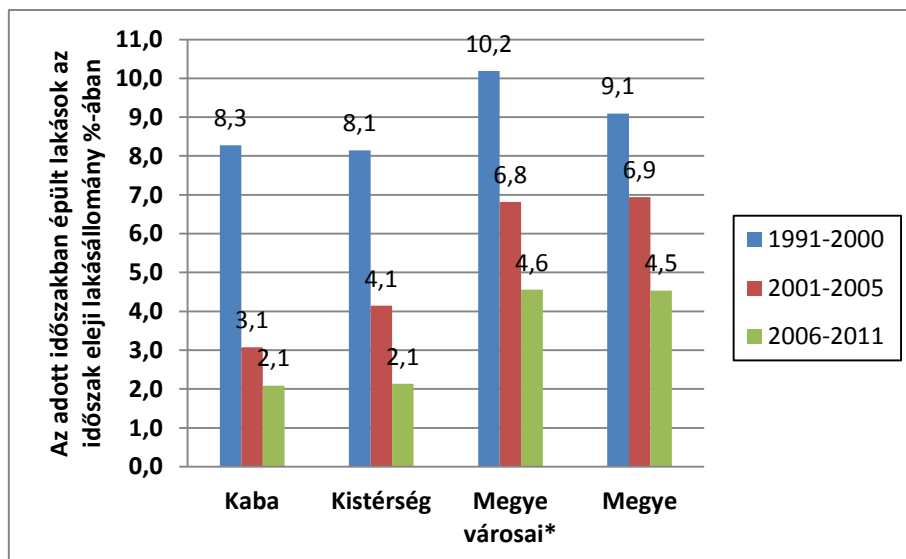
XVII. melléklet Kaba, Hajdú-Bihar megye és Magyarország népessége iskolai végzettség szerint (1990-2011), %

Forrás: a KSH adatai alapján saját számítás

Terület és év	A lakások építési éve	A lakások felszereltsége		A lakások komfortossága, helyiségei	
	A megelőző tíz évben épült lakások a lakások százalékában (%)	A hálózati vízzel ellátott lakások aránya (%)	A közcsonnával ellátott lakások aránya (%)	Az összkomfortos lakások aránya (%)	A 100 lakásra jutó fürdőszobák száma (db)
Kaba (1990)	27,1	67,4	5,1	32,8	66
Kaba (2011)	5,1	92,1	55,3	54,0	91

XVIII. melléklet Kaba különböző infrastrukturális mutatóinak alakulása (1990, 2011), % illetve darab

Forrás: a KSH adatai alapján saját számítás

XIX. melléklet Kaba különböző infrastrukturális mutatóinak alakulása (1990, 2011), %
illetve darab

Forrás: a KSH adatai alapján saját számítás